

- WALLERSTEIN, Immanuel (1998) "Ulusal ve Evren: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?", Anthony D. KING, Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemleri, (Çev. G. Seçkin, Ü.H. Yolsal), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 121-138.
- YILDIZ, Ahmet (2001) "Ne Mutlu Türküm Diyebilene" Türk Ulusal Kimliğinin Etno- Seküler Sınırları (1919-1938), İstanbul, İletişim Yayınları.
- YÜCEKÖK, Ahmet (1976) 100 Soruda Türkiye'de Din ve Siyaset, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2. Baskı.
- ZDZISLAW, Mach (1993) Symbols, Conflict and Identity, State University of New York Press, New York.

BARAJLARIN SOSYAL ETKİLERİ: CEYHAN - ASLANTAŞ BARAJI ÖRNEĞİ*

Ali ÇAĞLAR**

ÖZ

Bu çalışmanın ana amacı, Ceyhan-Aslantaş barajının proje kapsamındaki insanlara olan sosyal etkilerini araştırmaktır. Bu çerçevede daha çok, kamulaştırma, yeniden yerleştirme, istihdam, gelir, sulama, demografik değişimler, göç, sağlık, kadın ve miras gibi konular üzerinde durulmuştur. Amaca varmak için, bir ay süreyle alanda çalışılmış ve gereksinilen veriler toplanmıştır. Tüm ilgili taraf ve kişilerin örneklem içinde uygun olarak yer almasına özen gösterilmiş ve örneklem oluşturulmasında kartopu tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle toplam 101 kişi ile mülakat (yarı-standart/semi-structured- mülakat) ve odak grup çalışması yapılmıştır. Toplanan veriler, konularına göre sınıflandırılmış ve analiz edilerek değerlendirilmiştir. Bulgular, genel olarak baraj projesinin yararlarının zararlarından çok daha fazla olduğunu gösteriyor olmasına rağmen, özellikle yerinden edilmiş ve zorunlu iskana tabi tutulmuş haksahipleri üzerinde olumsuz etkilerin varlığı da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Baraj, Kamulaştırma, Yerinden Edilme, Yeniden Yerleştirme, Sosyal Etkiler

ABSTRACT

The main aim of this study is to investigate the social effects of Ceyhan-Aslantaş Dam Project on the people who were/are in the Dam basin. On this basis, it is mostly focused on expropriation, resettlement, and the effects on employment, income, irrigation, demographic changes, migration, health, women and heritage. To reach the aim, the researcher spent one-month time in the region. It is paid attention that all stakeholders should be represented accordingly in the sample. The snowball technique was used to identify the sample, which consisted of 101 people. A semi-structured interview and focus group study were used in order to

* Bu araştırma, AGRİN Ltd. Şti. adına Dünya Barajlar Komisyonu için yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu makale söz konusu araştırmanın bir özeti niteliğindedir. Araştırmanın verileri 1998-1999 yıllarına aittir.

** Hacettepe Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, Beytepe/Ankara.

collect the data needed. Collected data were classified according to the sub-subjects and analyzed. It is founded that the positive effects and impacts of the project are much more than the negative ones. However, in particular, the people who were displaced are negatively affected by the project.

Key Words: Dam, Expropriation, Displacement, Resettlement, Social Effects

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Ceyhan-Aslantaş Barajı inşaatından etkilenen (yerinden edilen ve baraj havzası içinde olan) nüfus ve yerleşim birimlerinde, baraj inşaatından sonra meydana gelen sosyal etkileri araştırmaktır. Bir anlamda, planlanan-tahmin edilen ile mevcut olan durum arasındaki fark belirlenmiş ve baraj inşaatıyla ne tür sosyal etki ve değişmelerin meydana geldiği, kimlerin ne kazanıp ne kaybettikleri ile bu süreçten ne tür dersler çıkarıldığı saptanmaya çalışılmıştır.

Belirlenen amaca varmak için şöyle bir yol izlenmiştir: Öncelikle, araştırma ile ilgili bilgiler ve çalışma metodu verildikten sonra, baraj inşaat fikrinin nasıl oluştuğu, planlamanın kimler tarafından ve nasıl yapıldığı, karar alma sürecinin nasıl işlediği konuları açıklığa kavuşturulmuştur. İkinci olarak, 'Kamulaştırma/Tazminat' ile 'Yerinden Edilme ve Yeniden Yerleştirme' konuları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ilk önce, kamulaştırma ve bedellerinin nasıl, hangi kriterlere göre ve kimler tarafından belirlendiği, planlanan ile gerçekleşen durumun nasıl olduğu ile kamulaştırmanın maliyeti konuları incelenmiştir. Daha sonra, 'yerinden edilme ve yeniden yerleşim' konusu ele alınmıştır. Burada, baraj inşaatından yerleşim birimi olarak kısmen ya da tamamen etkilenen köy, hane, aile sayısı ve nüfus bilgileri tespit edilmiş; yeniden yerleştirme kararlarının nasıl ve kimler tarafından alındığı, bu kişilerin nasıl bir yeniden yerleştirme plan ve uygulamasına tabi tutuldukları, planlanan ile gerçekleşen yeniden yerleşim olayının arasında bir fark olup olmadığı ve yeniden yerleştirmenin maliyeti gibi konular açıklığa kavuşturulmuştur. Bunlara ek olarak, yerleşim ve arazi sahipliği, nüfus, sağlık, istihdam, gelir ve sulama, kadın ve miras gibi konularda yaşanan değişmeler ve etkiler üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde yine, projeden sonra devam etmiş olan yardımlar ile öngörülen olası maliyetler, katkı ve yararların neler oldukları, bunların ne oranda ve ne şekilde gerçekleştikleri; diğer bir deyişle bu baraj projesinden kimlerin ne kazanıp ne kaybettikleri, çıkarılan derslerin olup olmadığı; varsa bu derslerin neler olduğu konuları değerlendirilmiştir. Son olarak, özellikle barajın sosyal etkileri bağlamında genel

bir değerlendirmeye gidilerek araştırma sonucu elde edilmiş olan diğer bulgulara yer verilmiştir.

I. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Bilindiği üzere barajlar, enerjiden içme suyuna, sulamadan taşkın önlemeye kadar pek çok yarar göz önüne alınarak inşa edilirler. Dolayısıyla genel kanı olarak barajların inşası, özellikle ekonomik açıdan bir yarar olarak değerlendirilir. Oysa, bu barajların inşası ile çevre ve doğal dengenin, floranın değişmesinin çok daha ilerisinde bazı insanlar direkt olarak bu tür projelerden etkilenmekte ve yaşamları, öncekine oranla tamamen ya da kısmen değişikliğe uğramaktadır. Bu açıdan bakıldığında, iki tür insan grubundan söz etmek olanaklıdır: 1) Baraj inşaatından olumlu yönde etkilenen insanlar. 2) Baraj inşaatından olumsuz yönde etkilenen insanlar. İlk grup daha çok ekonomik açıdan yararlar sağlayanlardan oluşmaktadır. Örneğin, baraj sonrası taşkınlardan kurtulma, arazilerinin sulama olanağına kavuşması, düzenli içme suyu ile enerjiye sahip olma gibi somut yararlar. İkinci grup insanlar ise, baraj projesiyle yerlerinden edilen, arazileri kamulaştırılan, başka yerlere göç etmek zorunda kalanlardan oluşmaktadır. İşte bu araştırma ile Ceyhan-Aslantaş Barajı inşaatından etkilenen nüfus ve yerleşim birimlerinde, baraj inşaatından sonra meydana gelen sosyal etkiler araştırılmıştır. Bu barajın araştırma konusu olarak seçilme nedeni ise, söz konusu barajın çok amaçlı –enerji, sulama ve taşkın önleme, daha sonra içme suyu- bir baraj olmasıdır.

1.1. Araştırma Alanının Özellikleri

Ceyhan Havzası'nı kapsayan baraj projesi, Türkiye'nin güneyinde Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yer alan, kuzeyinde Toros Dağları, güneyinde Akdeniz ile çevrili bulunan bir alandır. Aslantaş Barajı enerji, nehir boyundaki köyleri taşkınlardan kurtarma ve sulama amaçlı bir barajdır. Proje bedeli 1992 yılı rakamlarına göre, 564 740 489 000 T.L. (\$ 192 941 000) dir (Doğuş, 1992:79). Projenin gerçekleşmesi halinde artacak tarımsal üretim yolu ile 12 000 çiftçi ailesine fayda sağlayacağı öngörülmüştür. Projenin 4 000 civarında aile için tarımsal faaliyetlerde bulunmak üzere 14 000 adam/yıl istihdam olanağı yaratacağı öngörülmüştür. Bu bağlamda projenin gelir dağılımının iyileştirilmesini sağlamaya çalışmakla birlikte, 1 000 civarında ailenin yerlerinden edilmesine neden olacağı da belirtilmiştir.

Barajın içme suyu sağlaması, tasarımı aşamasında dikkate alınmamıştır. Nedeni, DSI'nin nüfusu 100 000'den fazla olan yerleşim birimlerinin su gereksinimini sağlamadan sorumlu olmasıdır. Nüfusu 100 000'den daha az olan yerleşim birimlerinin su gereksinimi İller Bankası'nın görev alanında-

dır. Bu nedenle barajın içme suyu boyutu projenin ilk aşamasında göz önüne alınmamıştır. Ancak son yıllarda, yöredeki yerleşim birimlerinin, örneğin Osmaniye ve Ceyhan, nüfuslarının artması ve içme suyu gereksiniminin karşılanamaması, barajın bu amaçla kullanımında yol açmıştır.

Baraj yerinin seçiminde şu yol izlenmiştir. Öncelikle DSİ bölgede, bataklık kurutmaları (yeddi bölge) gerçekleştirmiştir. Bu arada ön fizibilite çalışmaları tamamlanmış ve 1966 yılında IECO tarafından planlama yapılmıştır. Tarımsal kalkınma, özellikle tarım alanları ile köylerin taşkından korunması, elektrik üretimi gibi konular önem arz etmiş ve DSİ yetkilileri, “yöresel kalkınma çalışmaları vatandaşın isteği ile karara bağlanmaz. Orada genel anlamda bir kalkınma, fayda görülüyorsa, getiriler götürülerin bir kaç katı fazla ise o proje yapılır” biçiminde düşünce belirtmişlerdir. Bu proje de böyle bir mantık doğrultusunda hayata geçirilmiştir. Fizibilite çalışmalarından sonra politik birimler projenin gerçekleştirilmesi kararını vermişlerdir. Örneğin, yine Ceyhan Nehri üzerinde 5 ayrı baraj daha önerilmiş ancak belirtildiği gibi, karar ve tercih siyasiler tarafından verilmiş ve Aslantaş Barajı inşa edilmiştir.

Yörede Akdeniz iklimi hakimdir. Ovada en yüksek sıcaklık 46, en düşük sıcaklık ise -8 C'dir. Ova toprakları genellikle Alüvyal yapıya sahiptir. Topraklar geçirgen, derin ve verimlidir. Bunun yanı sıra kil veya killi tınlı topraklardan oluşan kısımlarda yer yer drenaj problemi bulunmaktadır. İklim koşullarının uygunluğu ve sulu tarım yapılması nedeniyle her türlü bitki yetişmektedir. Yetiştirilen başlıca bitkiler soya, pamuk, mısır, yerfıstığı ve bostandır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma, proje tarafından etkilenen kişi ve alanları kapsamıştır. Proje alanını tanımlamak gerekirse üçlü bir sınıflama yapmak olanaklıdır: 1) Barajın kendisi ve rezervuar alanı –Baraj göl aynası, 2) Barajın hizmet verdiği sulama ve taşkın kontrol alanları dahil, nehir ağzına kadar olan alanlar - Aşağı Ceyhan Havzası, 3) Baraja su sağlayan Ceyhan Nehri ve nehrin üst kısmındaki barajları da içine alan daha geniş havza - Orta ve Yukarı Ceyhan Havzası. Bu alanlar idari olarak şu il ve ilçelerin sınırları dahilindedir: Adana (Ceyhan, Kozan), Osmaniye (Düziçi ve Kadirli) ve Kahramanmaraş (Andırın). Çalışma alanı yerleşim birimleri bazında tanımlandığında ise şu şekilde bir sınıflama yapmak olanaklıdır:

- a) Baraj Rezervuar Alanında Kısmen veya Tamamen Kalmış Olan Köyler

- Üzücek ve Çerçioğlu (tamamen), Kıyıkçı, Karatepe, Gökahmetli, Pirsultanlı (kısmen-bazı mahalleler ve arazinin bir kısmı),
- b) Sulamadan Yararlanan Köyler (Havza İçi)
  - Hamitbey Bucağı-Köyü (Baraj öncesi arazilerini, nehir yatağın-dan ve yeraltından çakmak usulüyle temin ettikleri su ile suluyorlardı. Buna karşın her yıl arazilerinin önemli bir bölümü Ceyhan Nehri tarafından taşkına uğruyordu. Fakat baraj tamamlandığından beri tüm arazileri sulanmakta ve her yıl yaşanan taşkın tehlikesi ise ortadan kalkmıştır. Bunlar genellikle, Bosna kökenli göçmenler olup, buraya 100 yıl kadar önce devlet tarafından yerleştirilmişlerdir).
  - İslamoğlu (Değirmenli) köyü (önce kısmen çakmak usulü sulama, şimdi tam sulama var- yerli halk).
  - Dağıstanlı Köyü (Bölgenin yerlileridirler. Baraj öncesi kısmen yeraltı sularını kullanarak - çakmak usulü sulama- arazilerinin bir kısmını sulayabiliyorlardı. Şimdi ise tüm arazi, baraj tarafından sağlanan su ile sulanmaktadır).
  - Yaslıca (Kuzucuk) (Proje öncesi sulama yoktu ve arazilerinde kuru tarım yapılmaktaydı. Şimdi ise arazilerinin bir kısmı sulamaya kavuşmuş bulunuyor. Bu köylüler, 1950'li yıllerde buraya yerleştirilmiş olan Bulgaristan kökenli göçmenlerden oluşmaktadır).
  - İmran Köyü (Proje öncesi sulama yoktu ve arazilerinde kuru tarım yapılmaktaydı. Şimdi ise arazilerinin bir kısmı sulamaya kavuşmuş bulunuyor. Bu köylüler, yörenin yerli insanlarıdır).
- c) Göç/İskan Kabul Eden Köyler (Ev ve/veya arazileri baraj rezervuar alanında kalmış ve dolayısıyla yerlerinden edilmiş olan köylüleri yerleşmek üzere kabul eden köyler).
  - Büyükmangıt/Ceyhan (Sulama havzasında değil ve sulamadan yararlanmıyor. Baraj rezervuar alanında kalan ilk yerleşim birimi olan Kıyıkçı Köyü Üzücek Mahallesi'nden 25 aile –ki 1951 yılında Türkiye'ye gelen Bulgaristan göçmenleridirler- kendi istekleri ile ve akrabaları olduğu için bu köye göç etmiş ve yerleşmişlerdir. Şimdi belediye olmuş; gönüllü yerleşim).
  - Karacasu (Ferhuş) Köyü Atizi Mevkii/Kahramanmaraş Merkez İlçe (Zorunlu kırsal iskana tabi tutulmuş olan hak sahiplerinin

yerleştirildiği köydür. Buraya, baraj göl havzası içinde olup Kahramanmaraş ili Andırın ilçesi sınırları içinde kalan Kıyıkçı Köyü Üzücek Mahallesi –eski Bulgaristan göçmenleri- ile Gökahmetli –yerli halk- Köyü’nden hak sahipleri yerleştirilmişlerdir).

- d) Göç/İskan Kabul eden İlçeler (Ev ve/veya arazileri baraj rezervuar alanında kalmış ve dolayısıyla yerlerinden edilmiş olan köylüleri yerleşmek üzere kabul eden ilçeler)
- Düziçi/Osmaniye (Buraya, Çerçioğlu Köyü’nden –yerli nüfus- 12 aile kentsel iskan amaçlı olarak yerleştirilmiştir. Bu yeniden yerleştirme, ilgili kişilerin rızaları dışında olmuştur; başka bir deyişle zorunlu iskandır. Kendilerine birer dairenin yanısıra hane başına 500 m2 bahçelik alan verileceği söylenmiş ancak verilmemiş; şimdi çoğunluğu vasıfsız işçi/amele olarak gündelik işlerde ya da yazın İstanbul, İzmir, Antalya, Ordu-Giresun - fındık toplamaya- gidip çalışarak yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar. İnsanlar bu kentsel iskandan memnun değildir).
  - Kadirli/Osmaniye (Yerlerinden edilmiş olan köy(lü)lerin bir kısmı kendi istekleri ile buraya yerleşmişlerdir. Bu insanlar, baraj altında kalan farklı köylerdendir. Çoğunluğu vasıfsız işçi/amele olarak gündelik işlerde çalışarak yaşamlarını sürdürmektedir).
- e) Göç/İskan Kabuleden İller (Ev ve/veya arazileri baraj rezervuar alanında kalmış ve dolayısıyla yerlerinden edilmiş olan köylüleri yerleşmek üzere kabul eden iller).
- Adana (Yerlerinden edilmiş olan bazı köylüler kendi istekleri ile buraya yerleşmişlerdir. Bu insanlar, baraj altında kalan farklı köylerdendir. Bunların çoğunluğu, vasıfsız işçidirler ve çoğunlukla ildeki fabrikalarda istihdam edilmişlerdir).
  - Osmaniye (Yerlerinden edilmiş olanların bir kısmı kendi istekleri ile buraya yerleşmiştir. Bu insanlar, baraj altında kalan farklı köylerdendir. Bunların çoğunluğu da yörede vasıfsız işçi/amele olarak çalışmaya başlamıştır).

Yukarıda belirtilen amaçlara varmak için şu şekilde bir yol izlenmiştir:

1.3. Araştırmanın Metodu

Proje bölgesinden, coğrafi alan ve baraj inşaatının ilgili insanlara (yerinden edilmiş, yeniden yerleştirilmiş insanlar ile sulama havzasında olan çiftçiler) etkileri göz önüne alınarak, temsil yeteneğine sahip bir örneklem tespit edilmiştir. Mülakat yapılacak olan kişiler kartopu tekniği ile belirlenmiştir. Tüm ilgili taraf ve kişilerin örneklem içinde uygun olarak yer almasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle toplam 101 kişi ile mülakat ve/veya odak grup çalışması yapılmıştır.

Mülakatlar ile odak grup çalışmaları için seçilmiş olan yerleşim yerleri şunlardır:

- i Baraj rezervuar alanında kısmen veya tamamen kalmış olan köyler: Üzücek (Kıyıkçı) ve Çerçioğlu (tamamen), Karatepe, Gökahmetli and Pirsultanlı (kısmen – bazı mahalleler ile arazi- nin bir kısmı)
- ii Sulamadan yararlanan havzadaki köyler: Hamitbey Bucağı- Köyü, Dağistanlı Köyü, Yaslıca Kuzucuk Köyü, İmran Köyü
- iii Göç/İskan Kabuleden Köyler: Büyükmangıt Köyü/Ceyhan, Karacasu (Ferhuş) Köyü Atizi Mahallesi/Kahramanmaraş
- iv Göç/İskan Kabuleden İlçeler: Düziçi/Osmaniye, Kadirli/Osmaniye
- v Göç/İskan Kabuleden İller: Adana, Osmaniye

Bunlara ek olarak, çalışma bölgesindeki resmi ve resmi olmayan şu kuruluş ve kişilerle de bağlantı kurulmuştur: Devlet Su İşleri (DSİ), Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), İl ve İlçe Sağlık, Milli Eğitim ve Turizm Müdürlükleri, Valilik ve Kaymakamlıklar, Muhtarlıklar, Belediyeler, Çiftçi Birlikleri, İl ve İlçe Ticaret, Sanayi ve Ziraat Odaları, Sulama (Su Kullanıcı) Birlikleri, İlgili Özel Sektör (ör., tarım girdi ve makinaları satanlar), etkilenen aile, birey ve/veya topluluklar.

Bu çalışma nitelikli (qualitative) bir araştırmadır. Analiz için gereksinilen veriler iki aşamada elde edilmiştir. Alandan hem birincil ve hem de ikincil veriler toplanmıştır. İlk önce, mevcut kaynaklardan ilgili ikincil veriler –literatür taraması ile basılı ve basılı olmayan her türlü belge, yıllık rapor, makale, haritalar, yerel ve resmi birim kayıt, sosyal, ekonomik, eğitimsel ve siyasal istatistikler- elde edilmiştir. Alandan birincil verileri toplamak için, ana veri toplama aracı olarak yarı-standart mülakat (semi-structured interview) formu geliştirilmiştir. Daha sonra bu form, geçerlik ve güvenilir-

liğini sağlamak amacı ile bir pilot çalışmasıyla test edilmiştir. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra formlara, son biçimleri verilmiştir. Yukarıda belirtilen tüm ilgili kişi (toplam 101 kişi) ve birimlerle mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar ile odak grup toplantılarında yapılan konuşmalar, teyp kasetleri aracılığı ile kaydedilmiştir.

Çalışma boyunca özellikle şu konular incelenmiştir: Sosyal, kültürel ve ekonomik konular, cinsiyet ilişkileri, aile büyüklükleri ve gelir durumları, iş bölümü, topluluk yapısında meydana gelen değişimler, ilgili insanların geleceğe yönelik düşünceleri, varsa kullandıkları krediler ve biçimleri, pazar ilişkileri, istihdam-sürekli ve mevsimlik işçi durumları, ürün türleri, ürün ekip-biçme ve teknikleri ile sulama konularındaki değişimler vb. Bunlara ek olarak, katılımsız gözlemlerle ilgili kişiler (tarafklar) arasında gerçekleştirilen odak grup tartışmalarıyla hane halkı, mevcut tarım teknolojileri, üretim biçimi, gençlik, çocuk ve kadın gibi görece olarak toplumda dezavantajlı durumda olanların toplumdaki yerleri ve konumları, köylülerin alışkanlık ve yaşam biçimleri, kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiler, evlilik ve miras, köylülerle yerel ve bölgesel resmi kurumlar arasındaki ilişkilere yönelik veriler de toplanmıştır.

Çalışma, şu ana soruları yanıtlamayı amaçlamıştır:

- Kararlar nasıl alındı?
- Kamulaştırma ve yeniden yerleştirme çalışmaları, maliyetleri ile sonuçları nasıl oldu? Tapuları –resmi belgeleri- olmayanların kamulaştırma bedelleri ve hakları ne oldu? Etkilenen köylüler kamulaştırma bedellerini yeterli görmüşler mi? Bekledikleri miktar, aldıkları miktar? Kamulaştırma bedelleri kim tarafından ve neye göre belirlendi? Kamulaştırma bedelleri vaat edilen tarihte ödendi mi? Ödenmedi ise, ne tür aksamalar oldu ve ne kadar süre sonra ödendi? Hak sahipleri kamulaştırma bedellerini ne için ve nasıl kullandılar?
- Yeniden yerleştirilenler, yeniden yerleştirilmeyi uygun-yeterli görmüşler mi? Ne kadar insan (nüfus-köy) yeniden iskana tabi tutuldu? Bu insanlar, karar alma sürecine katıldılar mı? Hangi boyutta? Hayır ise neden katıl(a)madılar? Yeniden yerleştirme vaat edilen tarihte gerçekleşti mi? Yeni yerleşim alan ve biçimlerinden tatmin oldular mı? Olmayanlara nasıl bir işlem uygulandı?
- Kadın, nüfus, istihdam, gelir, miras vb. konulardaki sosyal değişimler hangi yönde ve nasıl oldu? Arazi sahipliğinde bir değişim oldu mu?

- Etkilenen köylüler baraj inşaatında çalıştırılmışlar (istihdam edilmişler) mi?
- Proje etkisiyle kırdan kente ya da tersine bir göç olmuş mu?
- Planlanana karşılık gerçekleşen faydalar, maliyetler ve etkiler nelerdi? Beklenmeyen faydalar, maliyetler ve etkiler nelerdi? Maliyetler ve faydalar nasıl dağıtılmıştı –kim kazandı ve kim kaybetti?
- Barajdan balıkçılıkla geçinen ortaya çıkmış mı?
- Sulamanın getirdikleri ve götürdükleri nelerdir?
- Çalışan nüfus (önce-sonra) kimlerden oluşuyor, nereden ve nasıl sağlanıyor?
- İnşaattan sonra alana giren ve kullanılan teknolojik girdiler ve bunların insanların gündelik yaşamlarında meydana getirdikleri değişimler nelerdir?
- Su, halk ve hayvan sağlığı üzerinde ne tür etkilerde bulundu? Baraj öncesi ve sonrası yaygın görülen hastalıklar ve bu hastalıklarda yaşanan çeşit değişikliği ile ortaya çıkan böcek ve türleri olmuş mudur?
- Proje tamamlandıktan sonra etkilenenlere herhangi bir yardım ya da destek sağlandı mı? Sağlandı ise hangi konuda ve ne kadar süre ile devam etti?
- Yöredeki tarihi kalıntılar ve turizmin proje ile ilişkisi var mıdır? Varsa nasıldır?
- Bugünün koşullarında bakıldığında projeden ne tür dersler çıkarıldı?

Özetle alan, ilk önce coğrafik, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapılar ve ilişkiler açısından genel bir çerçevede tanımlandı. İkinci olarak, araştırmanın temel sorularına yanıt verecek veri kaynakları (örneklem) belirlendi ve veri toplama araçları geliştirildi. Üçüncü olarak araştırma verileri alandan, iki ana gruptan toplandı: 1) Belli başlı paydaşlar (stakeholderlar) –mülakat, 2) Projeden etkilenmiş olan insan/topluluklar –mülakat ve odak grup. Dördüncü olarak veriler, mülakat formları ve odak grup teyp kasetleri deşifre edilerek bulgular konularına göre sınıflandırıldı, analiz edildi ve ilgili alt başlıklar altında değerlendirilerek raporlaştırıldı.

II. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. İlgili bulgular, konularına göre başlıklar altında aşağıda sunulmuştur.

2.1. Planlama ve Karar Alma Sürecine Katılım

1966 yılında, Aslantaş Barajı'nın başlangıç planlamasını yapmak için Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ)'nin yeterli deneyimi bulunmadığından, barajla ilgili dokümanlar bir Amerikan firması tarafından hazırlanmıştır. Eğer proje uluslararası kuruluşlar tarafından finanse ediliyorsa, bu kuruluşların proje tasarımında bir takım değişiklikler istemeleri mümkün olabilmektedir. Aslantaş Barajı örneğinde Dünya Bankası, asıl planlanan proje içerisinde daha küçük bir bölümü finanse etmiştir. Bununla birlikte bu tür projelerde politikacılar (yerel ve merkezi) projedeki önceliklerin sırasını etkileyerek daha ekonomik durumların yerini daha az ekonomik olanların almasına neden olabilmektedirler.

Çalışma konusunu oluşturan Aslantaş Barajı'nda ise taraf olan, -hem sulamadan istifade eden, taşkından kurtulan ve hem de yerlerinden edilen ve yeniden yerleşime tabi tutulan- hiç bir köylünün planlama ve karar alma sürecine dahil edilmediğini göstermiştir. Köylüler, sadece, "buraya baraj inşa edilecek" biçimindeki haber ve bilgiler dışında, baraj ile ilgili hiç bir konuda ilgili kişi ve kurumlarca bilgilendirilmediklerini ve kendileri ile ilgili hiç bir karara dahil edilmediklerini ifade etmişlerdir. Örneğin, yerlerinden edilen veya yeniden yerleştirilen hiç bir köylü, karşılaşacakları olası durumlar, yeni yaşamları ve alternatifler konusunda bilgilendirilmemiş, bilgi ve isteklerine baş vurulmamış, planlama ve yeniden yerleştirilme sürecine kattırılmamış ve yeni yaşamlarına hazırlama gibi bir eğitim vb. yapılmamıştır. Bu durum, barajın sulama olanaklarından istifade etmiş olan köylüler için de geçerlidir. Bu köylüler de kendileri ile yapılan mülakatlarda, kendilerinin barajın getirileri ve olası sonuç ve durumları konularında hiç bir şekilde bilgilendirilmediklerini, yeni tarımsal gelişmelere hazır hale getirilmediklerini ifade etmişlerdir. Ancak bu köylerde sulamadan sonra, Tarım-Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'na bağlı Çiftçi Eğitim Servislerince, 2-3 köyden sorumlu formenler görevlendirilmiş; bu formenler daha çok sulama, yabani otlarla mücadele vb. konularında köylülere hizmetler vermişlerdir. Üç yıllık bir uygulamadan sonra bu sistem sona erdirilmiştir. Gerçi sadece bu baraj için değil, bu güne kadar yapılmış olan bütün baraj inşaatlarında resmi kurumlar (DSİ ve Köy Hizmetleri) dışındaki kesimler taraf olarak alınıp sürece dahil edilmemiştir. Ancak son yıllarda inşaatı, kamulaştırma ve yeniden yerleştirme çalışmaları yapılmış olan Birecik Barajı'nda ilk kez, özellikle yeniden yerleştirme aş-

masında etkilenenler/köylüler de sürece dahil edilerek yeni bir yaklaşım benimsenmiştir.

DSİ yetkilileri ile yapılan mülakatlarda sürecin şu şekilde işlediği belirlenmiştir: DSİ kendi kriterlerine göre kamu yararını göz önüne alır. Eğer bir proje rantıbul bulunursa, siyasi birimlerin kararı ile uygulamaya sokulur. Proje alanındaki halkın görüşü alınmaz. En azından şimdiye kadar hep böyle olmuştur. Önemli olan projenin ekonomik olup olmadığıdır. Çünkü ilgili yasa DSİ'ye kamu yararı için yetki veriyor. Ancak yeni yasal düzenlemeler, önce ÇED (Çevre Etki Değerlendirme) raporunun alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu kaygılar 1990'dan sonra ortaya çıkmıştır. DSİ şimdi eskisi kadar bağımsız hareket edemiyor. Çünkü uluslararası kredi kuruluşları ÇED raporu olmadan kredi vermiyorlar.

Projeden, bölgede çiftçilik yapan 12,000 ailenin yararlanabileceği varsayılmıştır. Diğer 4,000 ailenin ise zirai işgücü istihdamında meydana gelecek olan artıştan yararlanacakları düşünülmüştür. Taşkınlar önlenecek, araziler sulama olanağına kavuşacak, elde edilen yıllık ürün miktarı ve çeşidiyle birlikte bölgede kişi başına düşen gelirden önemli bir artış olacaktır. Kısacası DSİ, projeyi rantıbul bulduğu için uygulamaya sokmuştur.

Her ne kadar DSİ, projenin vatandaş ayağını karar alma sürecine katmamış ise de diğer ilgili resmi kuruluşlarla işbirliği yoluna gitmiştir. Örneğin, rezervuar alanında kalan ormanın değerlendirilmesi için Orman Bakanlığı, şimdiki Karatepe Milli Parkı içinde yer alan tarihi eserler için Turizm Bakanlığı, barajdan üretilecek olan elektrik enerjisi için Elektrik İşleri Etüd İdaresi Başkanlığı ile bağlantılar kurulmuş ve gerekli konularda işbirliği yapılmıştır. Ayrıca, baraj inşaatı ile ilgili olarak güzergahları değişen normal ve köy yolları için yeni yolların yapılması, ilgili PTT ve elektrik hizmetlerinin temini için Karayolları, Köy Hizmetleri ve PTT Genel Müdürlükleri ile de protokoller yapılmış ve DSİ kendisinin karşılamak zorunda olduğu giderler için bütçeden ödenek temin etmiştir. Diğer bir deyişle, bu ilişki bir nevi tek taraflı ve zorunlu bir ilişkidir denilebilir. Eğer köy yolları, elektrik ve telefon hatları gibi hizmet sağlayan oluşumlar rezervuar alanında kalıyor ve taşınmaları gerekiyorsa, DSİ, "ben bu barajı yapıyorum, al sana parası, şu hattın yolunu değiştir" (B.A.) biçiminde bağlantı kuruyor. Ayrıca, onay alma gibi bir durum söz konusu değildir. Planlama sürecinde ilgili kuruluşlarla eşgüdüm toplantılarının yapılmasının yararlı olacağı, ilk kez, Birecik Barajı örneğinde gerçekleştirilmiştir.

2.2. Kamulaştırma ve Yeniden Yerleştirme

Türkiye’de kamulaştırma ve yeniden yerleştirme iki temel yasa ile düzenlenmiştir: Kamulaştırma ve İskan Kanunları (2510 sayılı Kanun). Kamulaştırma Kanunu (6200 sayılı DSİ Kuruluş Yasası)’na göre proje uygulayıcısı kamu kurumu, projenin kamulaştırma boyutunu da yürütür. Dolayısıyla kamulaştırma ile ilgili tüm işlemler DSİ, yeniden yerleştirmeye ilgili konular da Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) sorumluluğunda gerçekleştirilmektedir.

Aslantaş Barajı örneğinde DSİ kamulaştırmanın tüm sorumluluğunu almış; toprak satın alma ile tüm diğer tazminatların bedelini ödemiştir. İlgili yasalara göre baraj projesi gereği yerinden edilen insanlara iki seçenek sunulmuştur: (i) Hak ettikleri kamulaştırma bedellerini almak ve kendi başlarının çaresine bakmak. (ii) Devlet tarafından yeniden yerleştirilmek. Kamulaştırma bedelini almış olanlar yeniden yerleştirme talebinde bulunma hakkına sahip değildirlir. ‘Yeniden yerleştirme’nin yer ve zamanı tam olarak belli olmadığından yerlerinden edilmiş olan insanların çoğu, özellikle arazi sahipleri, kamulaştırma bedellerini almayı tercih etmişlerdir. Yasaya göre insanların arazisiz olup olmadıkları önemli değildir. Eğer etkilenen alanda beş ve daha fazla yıldır yaşıyor iseler, kamulaştırma bedeli veya yeniden yerleştirme için uygun şartlara sahiptirler demektir. Yeniden yerleştirme, kentsel veya kırsal alanda olmak üzere iki biçimde yapılmaktadır. Yeniden yerleştirilenler için üç tür kredi olanağı bulunmaktadır: i) konut, ii) donanım (hayvan) ve iii) işletme kredisi.

2.2.1. Kamulaştırma

DSİ, baraj inşaat işlerinde yetkili ve sorumlu olan tek devlet kuruluşudur. Batakılık kurutma sonucu toprak kazanma, gölet ve barajlarla ilgili projelerin gerçekleştirilmesi söz konusu olduğunda, kamulaştırma çalışma ve hizmetleri DSİ tarafından yerine getirilmektedir. Aslantaş Barajı inşaatı ve rezervuar alanında kalan tüm malların kamulaştırma işlemleri, ilgili sulama kanallarının yapımı (inşası), gerekli arazilerin kamulaştırılması ve hak sahiplerine bedellerinin ödenmesi de DSİ tarafından yapılmıştır. Aynı şekilde sulama altyapısının gerçekleştirilmesi sürecinde, su ve drenaj kanallarının geçecekleri arazileri kamulaştırmak ve bedellerini hak sahiplerine ödemek de DSİ’nin sorumluluk alanında olmuştur.

Projenin planlama aşamasında DSİ, bu konu ile ilgili sorumluluklarını, 1954 yılından beri herhangi bir değişikliğe uğramadan uygulanmış olan kendi ‘Kuruluş Kanunu’na göre yerine getirmiştir. DSİ, kendi yetkilerini (otoritesini) aşağıda adları verilmiş olan yasal düzenlemelerden almıştır:

- Taşkın Önleme Yasası, No: 4373
- Nüfusu 100 bini Aşan İllere İçme Suyu Temin Etme Yasası, No: 1053.
- Yeraltı Suları Yasası, No: 167.
- Devlet İhale Yasası, No: 2886 (Yasanın eski numarası: 2490).
- Kamulaştırma Yasası, No: 6830.

DSİ’nin ilgili biriminden alınan verilere göre Aslantaş Barajı kamulaştırma çalışmaları şu şekilde gerçekleşmiştir: Proje ile ilgili kamulaştırma çalışmalarına 1973 yılında başlanmış ve 1983 yılında tamamlanmıştır. Bu alandaki ilk çalışma, baraj projesi çerçevesinde kamulaştırılması gerekli olan alanların ve bu alanların mülkiyetinin kimlere ait olduğunun tespit edilmesiyle başlamıştır. Kamulaştırma programı, baraj inşaatına paralel olarak gerçekleştirilmiştir. Diğer bir deyişle, ilk kamulaştırılan alanlar, baraj inşaat alanına ulaşmak için gereksinim duyulan yolların geçtikleri alanlar olmuştur. Daha sonra baraj inşaat alanında kalmış olan alanların kamulaştırılması yapılmıştır. Baraj gövdesi ortaya çıkıp su tutulmaya başlanması ile de rezervuar (göl aynası) alanındaki kamulaştırmalar gerçekleştirilmiştir. Proje gereği, rezervuar alanı 56 158 411 m², irtifak hakkı tesis alanı 1 651 589 m² olmak üzere 3148 parsel toplam 57 810 000 m²’lik alan kamulaştırılmıştır. Son olarak da sulama kanallarının geçtiği alanların kamulaştırılması yapılmıştır. Ancak sulama kanalları için kamulaştırılan alan miktarına ilişkin veriler mevcut değildir.

Alandan elde edilen verilere göre, kamulaştırma süreci şu şekilde gerçekleşmiştir: Ev ve/veya arazisi baraj alanına giren köylülerin, kendi mülklerinin değerlerini belirleyeceği ve DSİ’nin bu bedelleri ödeyeceği şeklinde planlanmıştır¹. Bu proje ile ilgili süreçte bu şekilde tamamlanmıştır. Ancak, hak sahibi bazı köylüler, kendilerinin DSİ görevlilerince yanlış yönlendirilip yanıltıldıklarını belirtmiştir. Diğer bir deyişle, kamulaştırma bedellerinin miktarları belirlenmeden önce, hak sahiplerine, vergilendirilmede kullanılmak üzere, kendilerinin ev ve/veya arazilerinin değerlerini belirlemeleri istenmiştir. İlgili köylülerle yapılan mülakatlardan alınan bilgilere göre, vergiden kaçmak üzere hak sahipleri de kendi mallarının gerçek değerlerinin çok daha altında miktarlar belirlemişler. Köylüler, vergi

¹ Bu arada belirtilmesi gereken noktalardan bir tanesi, hak sahiplerinin kendi mallarına biçtikleri fiyatın DSİ değerlerinin çok üzerinde olmasının gerektiridir. Diğer bir deyişle, belirlenen miktarın DSİ tarafından makul olarak görülmesi gerekmektedir. Yüksek değer biçmelerde DSİ mahkemeye kıymet takdiri için başvurmakta ve verilen karar (miktar) çerçevesinde ödeme yapılmaktadır.

orkusu ile kendi mülklerinin değerini gerçek pazar değerinden oldukça düşük gösterdiklerini (örneğin, dekar fiyatı 55 000 TL yerine 3 000 TL olarak bildirilmiş) ifade etmişlerdir. DSİ, bu bedeller üzerinden kamulaştırma yapınca, köylüler sözlü itirazda bulduklarını; ancak 'bu fiyatı siz belirlediniz yapacak bir şey yok' yanıtını aldıklarını ve bu durum doğru olduğu için itirazdan vazgeçtiklerini; fakat bir anlamda tuzağa düşürüldüklerini, yanıltıldıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle tüm köylüler, aldıkları kamulaştırma bedelinin olması gerekenden çok daha düşük olduğunu ileri sürmüştür. Buna rağmen, mülk fiyatlarını kendileri belirlemiş oldukları için, hiç kimsenin kendi mülkünün değerinin yeniden belirlenmesi için resmi itirazda bulunmadığı ve mahkemeye baş vurmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, ev ve/veya arazilerin gerçek değerleri üzerinden kamulaştırılmadığı iddiası yaygındır.

Baraj rezervuar alanında kalan arazinin bölgedeki toplam 18 köye ait olduğu tespit edilmiştir. Bu köylerden, yerleşim merkezleri ile arazilerinin toplamı su altında kalan köy sayısı 6'dır. Ayrıca bu 18 köye ait 18 mahalle (köy merkezleri hariç) de baraj rezervuar alanında kalmıştır. Diğer yerleşim merkezi su altında kalmamış olan köylerin (12 köy) ise arazileri, kısmen veya tamamen, rezervuar altında kalmış ve dolayısıyla kamulaştırmaya konu olmuştur. Bu köyler, idari olarak bağlı oldukları ilçeler, barajdan etkilenmiş olan mahalleleri ve kamulaştırma durumları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1: Köyler ve Mahalleleri, Rezervuar İçi ve/veya Dışında Kalma ile Kamulaştırma Durumu

İl (İlçe)	Köy Adı	Mahalle (Semt) İsimleri	Kamulaştırma Durumu
Osmaniye	Karatepe Bahadırlı	Merkez	Rezervuar Dışında
		Merkez	Rezervuar İçinde
	Kızıyusuflu Sofular Durmuş Sofular Kesim Bekereci	Balcılar	Rezervuar İçinde
		Hacıabtiler	Rezervuar İçinde
		Merkez	Rezervuar Dışında
		Merkez	Rezervuar İçinde
		Merkez	Rezervuar Dışında
Düziçi	Olukluçunur	Merkez	Rezervuar Dışında
		Kazıklıbucak	Rezervuar İçinde
	Çerçioğlu	Merkez	Rezervuar Dışında
		Onbaşılar	Rezervuar İçinde
		Yeşilüstü	Rezervuar İçinde
	Bayındırlı Pirsultanlı	Farsak	Rezervuar İçinde
		Koreli	Rezervuar İçinde
	Kuşçu	Merkez	Rezervuar Dışında
		Kesmegeçidi	Rezervuar İçinde
		Metlibucağı	Rezervuar İçinde
Andırın	Kıyıkçı	Merkez	Rezervuar İçinde
		Yıldız	Rezervuar İçinde
	Gökahmetli	Üzücek	Rezervuar İçinde
		Merkez	Rezervuar İçinde
		Gemiağzı	Rezervuar İçinde
	Kumarlı Köleli Anacık Akçakoyunlu	Tatlıoba	Rezervuar İçinde
		Dursunobası	Rezervuar İçinde
		İbişler	Rezervuar İçinde
		Kötüköy	Rezervuar İçinde
		Eğribucak	Rezervuar İçinde
		Merkez	Rezervuar İçinde
		Merkez	Rezervuar İçinde
		Merkez	Rezervuar Dışında
		Merkez	Rezervuar Dışında
Hatmalı	Rezervuar İçinde		

Baraj gövdesinin ve rezervuar alanının inşası için kamulaştırılması gereksinilen arazilere ek olarak, DSİ, kanal, kanalet, yönlendirme istasyonları ve yollar gibi sulama alt yapı hizmetleri için de bazı arazileri kamulaştırmıştır. Elde edilen verilere göre Aslantaş Barajı kamulaştırma bedellerinin yıllara göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Aslantaş Barajı'nın Kamulaştırma Maliyetleri

Kamulaştırma Yılı	Değer (TL)	1999 Değeri (TL)
1973	1 519 519	114 249 548 900
1974	1 483 634	109 090 735 300
1975	7 535 592	495 762 631 600
1976	25 563 426	1 486 245 698 000
1977	7 335 158	330 412 522 500
1978	27 088 734	815 925 722 900
1979	5 160 305	93 994 626 590
1980	--	--
1981	251 280 990	1 429 357 167 000
1982	115 614 144	526 715 918 000
1983	1 512 706 687	4 900 248 419 000
TOPLAM	1 955 288 189	10 302 000 000 000

Kaynak: (DSİ) VI. Bölge Müdürlüğü, Adana/Türkiye.

Tablo değerleri 1999 yılı döviz kurları açısından değerlendirilince, toplam kamulaştırma maliyeti 22 154 838.4 ABD Doları'dır (1 ABD Doları = 465 000 TL.).

Ev ve/veya arazileri baraj projesinden etkilenmiş, ancak hak sahipliğini resmi belgelerle ispat edememiş olanlara hiç bir şekilde herhangi bir kamulaştırma bedeli ödenmemiştir. Kamulaştırma Yasası bunu zorunlu kılmaktadır. Ancak özellikle hazine arazisi üzerinde ev inşa etmiş ve/veya meyve ağaçları yetiştirmiş olan kişiler, bu ev ve/veya bahçelerin kendilerine ait olduğunu yasal kanallarla (mahkemelerde) ispat ederlerse, DSİ onlara da kamulaştırma bedeli ödemektedir. Belirtildiği üzere bu durumlarda arazi için bir kamulaştırma bedeli ödenmemektedir. Aynı şekilde Aslantaş Barajı Projesi'nde de DSİ sadece resmi belge (tapu) sahibi olanlara kamulaştırma bedeli ödemiştir.

Kamulaştırma bedeli almaya hak kazananlar, hak sahiplikleri resmen onaylandıktan sonra, herhangi bir gecikme olmaksızın kamulaştırma bedellerini zamanında almışlardır. Kamulaştırma bedellerinin ödenmesinde herhangi bir gecikmenin olmamasının nedeni şudur: DSİ önce kamulaştırma bedelini belirlemekte, sonra genel bütçeden kaynak talep etmektedir. Kaynak

tahsis edilince DSİ kamulaştırma işlemini uygulamaya koymaktadır. Proje boyunca kamulaştırma, peyderpey yapıldığından gereken para miktarı fazla olmamış ve yıllık bazda bu miktar her defasında bütçeden ayrılabilmiştir. Bu nedenle, Aslantaş Barajı Projesi kamulaştırma bedellerinin ödenmesinde her hangi bir gecikme olmamıştır.

2.2.2. Yerinden Edilme ve Yeniden Yerleştirme

1973 yılı Durum Belirleme Raporu (DBR)'nda 1.000 civarı ailenin baraj rezervuarı ile yerlerinden edileceği belirtilmiştir. Bu ailelerin hepsinin rezervuar alanında kalan arazileri ve diğer taşınmazları için ilgili yasalara göre tazminat alacağı belirtilmiştir. Baraj yapımı sırasında yerinden olacak aileler için bir yeniden yerleştirme planı oluşturulması, projenin hazırlık çalışmaları sırasında gündeme getirilmiştir. Ancak dönemin hükümeti, ödenecek olan kamulaştırma bedellerinin, ilgili kişilerin istedikleri yerde yeni arazi satın alma ve yerleşmelerine imkan verdiği için bu tür bir programın gereksiz olduğunu öne sürmüş ve bu konuda herhangi bir uygulamayı gerekli görmemiştir. Bununla birlikte daha sonra kısmende olsa bazı ailelere kırsal ve kentsel yeniden yerleştirme hizmeti verilmiştir.

Yeniden yerleştirme (iskan) program ve hizmetlerini yerine getirme sorumluluğu tamamen Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM)'ne aittir. Köy Hizmetleri, iskan amacıyla hak sahibi olacak kişileri tespit etmek için, kendisine iskan talebinde bulunanların isimlerini DSİ'ne bildiriyor ve bunlardan hangilerinin ev ve/veya arazilerinin su altında kaldıklarını ve kamulaştırma bedeline hak kazandıklarını soruyor. DSİ, kendi kayıtlarına göre bu kişileri bildiriyor ve Köy Hizmetleri daha sonra bu verileri göz önüne alarak esas yararlanacak hak sahiplerini kendisi belirliyor.

Baraj rezervuar alanında toplam 6 köy ve bu köylere bağlı 18 mahalle kalmıştır (Geniş bilgi için bkz. Tablo 1). Durum belirleme sürecinde, yerlerinden edilecek olan tüm aileler için yeniden yerleştirme olasılığı üzerinde durulmuş olmasına karşın, etkilenen insanların büyük çoğunluğu hak ettikleri kamulaştırma bedellerini almayı tercih etmişlerdir. Bu tercihte, elde edilen bulgulara göre, yerleştirme yer ve zamanı konusunda sahip olunan kuşkular etkili olmuştur. Ayrıca yeniden yerleştirme ile kamulaştırma bedeli alma arasında bir tercih yapmaları istenen yerinden edilmiş insanlar, eğer yeniden yerleştirmeyi seçselerdi, devlet tarafından kendilerinin rızası ile belirlenmemiş bir yere yerleşmeyi kabul etmek zorundaydılar. Bu insanlardan bazıları, "bizim seçmediğimiz ve istemediğimiz yer ve insanlarla bir arada yaşamak istemedik" biçiminde bir açıklamada bulunmuşlardır. Bu yüzden 'yeniden yerleştirme' yerine kamulaştırma bedelini almayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Alandan elde edilen veriler, yerlerinden edilmiş olan insanların büyük

çoğunluğunun 'yeniden yerleştirme' yerine kamulaştırma bedellerini almayı tercih etmiş olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu bulgular, 1994 GAP araştırmasında elde edilen sonuçlarla desteklenmektedir (Sosyoloji Derneği, 1994).

Baraj rezervuar alanında evleri kalanlar, kamulaştırma bedellerini almış olmalarına ve kendilerine evlerini boşaltmaları gerektiği söylenmiş olmasına karşın, baraj gölünde su tutulmaya başlanıp evlerini su basıncaya kadar terk etmedikleri tespit edilmiştir. Hatta mülakat yapılan köylüler, "aslında ha bugün ha yarın derken evlerimizi terk etmedik. Suyun bu kadar kısa sürede yükseleceğini de beklemedik. Bir gün sabaha karşı baktık ki evleri su basmaya başladı. Eşyalarımızı zor kurtardık" (Büyükmangıt'a yerleşenler) biçiminde bir açıklamada bulunmuşlardır. Yapılan mülakatlardan, yörede hiç bir ev ve/veya arazi sahibinin tahliye olayına direnmediği saptanmıştır. Proje uygulamakla görevli resmi yetkililer, ev ve/veya arazileri su altında kaldığı ve kamulaştırıldığı için yerlerinden edilen insanların² herhangi resmi bir itirazda bulunmadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun iki olası nedeninin olduğu tespit edilmiştir: İlki, devlet ve hükümet otoritesine olan saygı³, ikincisi ise, özellikle göçmen olanların eski ülkelerindeki yurt ve yerleşimlerinden edilirlerken yaşamış oldukları acı deneyimlerdir. Bu proje sonucu yerlerinden edilmiş olan insanların geçmişlerine bakıldığında onların ya göçebe ya da göçmen oldukları ve 40 – 50 yıl önce buralara yerleştirildikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu topraklardan vazgeçemeyecekleri bir kökleri var olmamıştır. Bu yüzden onlar için yerleşilmiş-yerleşilecek olan yerin şurası veya burası olması çok büyük bir önem arz etmemektedir. Gerçekten de aşağıdaki mülakat notunda bunun kendileri için çok önemli olmadığı anlaşılmaktadır. Kendilerine, o an üzerinde yaşıyor oldukları, evlerinin buldukları ve kullandıkları arazilerinin üzerinde bir barajın kurulacağı ve buraları terk etmek zorunda kalacakları, resmi olarak söylendiğinde, ilgili köylülerin buna tam olarak itaat ettikleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte, bu konuda şunu söylemek te olanaklıdır: Özellikle 1970'li yıllarda insanlar, devlete itiraz edebilecekleri, bunun sonunda devlete karşı dava kazanabilecekleri ve belirlenen kamulaştırma bedellerinin yeniden belirlenebileceği gibi konularda yeteri kadar bilgi sahibi değillerdi ve devleti, 'karşı konulmaz ve her söylediğine uyulur' olarak görüyorlardı. Bu tür bir düşüncenin de, söylenene

² Bütün proje boyunca yalnız iki adet mahkeme davası sözkonusu olmuştur. Fakat bu iki dava da yerinden edilme ve/veya kamulaştırma bedeli ile ilgili davalar değillerdi. Davalardan biri, arazi sahipliği (bkz. Dipnot ii), diğeri ise yeniden yerleştirme hak sahipliği (bkz. Dipnot i) ile ilgiliydi.

³ Mevcut uygulama bunun tersi şeklindedir. Elde edilen veriler, günümüzde, hemen hemen herkesin kamulaştırma kararlarına itiraz ettiğini ve daha fazla kamulaştırma bedeli almak amacıyla mahkemelerde dava açmakta olduklarını göstermiştir. Diğer bir deyişle, devletten, olanaklı olduğu kadar, daha fazla miktarda kamulaştırma bedeli almak için her yol denenmektedir.

itaat edilmesinde rol oynadığı düşünülmektedir. Konu ile ilgili şu mülakat olayın boyutunu açıkça göstermektedir:

Aslında baraj rezervuarı altında kalan köylülerden pek bir tepki gelmedi. Öyle dişe dokunur bir itiraz olmadı. Bence bunun iki nedeni var: İlki, önceleri devlete, devletin görevli ve kurumlarına karşı hem bir çekingenlik ve hem de bir saygı vardı. Vatandaş itiraz etmeye çekiniyordu. Devlet ne derse ona boyun eğiyordu. Şimdi tam tersi. Bu tür durumlarda hemen hemen herkes itirazda bulunuyor, mahkemeye gidiyor⁴. Derdi, acaba daha fazla bir şey koparabilir miyim. Çünkü nihayetinde, davayı kaybetse bile kendisine tahakkuk edilen kamulaştırma bedelini alıyor. Yani şimdi bir moda gibi. Neredeyse herkes kamulaştırmalara itiraz ediyor ve mahkemeye dava açıyor. İkincisi, bu rezervuar altında kalan köy ve köylülerin neredeyse tamamının öyle çok uzun bir geçmişi yok. Hepsi 40-50 yıl öncesinin göçebe köylüleri. 40-50 yıl önce buralara yerleşmişler. Buralarda öyle vazgeçilmez bir tarihleri, kökleri yok. Böyle olunca, 'kardeşim durum böyle böyle, senin buradan taşınman lazım' deyince itiraz gelmiyor. 'Peki burası olmasın şurası olsun' diyor. Önemli olan parası. Bunun nedeni ise, göçebelikten yeni kurtulmuş olmaktır. Hani ataları yüzlerce yıl buralarda kalmış olsa, bu topraklara kök salmış olsa, belki itirazlar olabilirdi. (B.A. -DSİ VI. Bölge Müdürlüğü).

Dolayısıyla, projenin gerçekleştirilmesi sürecinde yerlerinden edilen ev ve/veya arazileri kamulaştırılan hak sahiplerinden kaynaklanan her hangi bir aksama söz konusu olmamış ve proje, planlandığı biçimde gerçekleşmiştir.

Yerlerinden edilmiş olan ailelerin sadece 75 tanesi Köy Hizmetleri'nden yeniden iskan (kırsal) talebinde bulunmuştur. Bu ailelerin 52 tanesi Çerçioğlu (Düziçi), geriye kalanları ise Kıyıkçı (Andırın) Köyü'ndendir. DSİ bu dilekçeleri inceleyerek, 52 Çerçioğlu'lu aile arasından 17 ailenin kamulaştırmaya dahil arazisinin, dolayısıyla hak sahibi olduğunu tespit edip Köy Hizmetleri'ne bildirmiştir. Köy Hizmetleri ise bu 17 aileden sadece 12'sini hak sahibi olarak belirleyip onları Düziçi ilçesinde kentsel iskana⁵ tabi tut-

⁴ Aslında bu durum, birey ve özel mülkiyet bilincinin gelişmesi ile kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

⁵ Hak sahipliği kabul edilen Çerçioğlu köylüleri (12 aile) aslında tarımsal iskan istemişler. Fakat daha sonra zorunlu kentsel iskana tabii tutulmuşlar. Düziçi ilçesi Karacaoğlan Mahallesi 'İskan Evleri' diye anılan yerde ikamet etmektedirler. Bu köylülerle yapılan mülakatlardan alınan verilere bakıldığında iskan olayının gelişme seyri şöyledir: Köylüler tarımsal iskan istemişler, devlet kabul etmiş. Köylüler, kamulaştırma bedellerini almadan tekrar Ziraat Bankası Köy Hizmetleri hesabına transfer ettirmişler –ki bu iskan için yasal bir gerekliliktir. Sonra Köy Hizmetleri Hakkari'den yer vereceğini ve orada tarımsal iskan yapacağını söylüyor, köylüler kabul etmiyorlar. Daha sonra oradan vazgeçiliyor ve Çorum'dan yer gösteriliyor. Köylüler oraya gidiyorlar ve arazinin çok verimsiz ve susuz olduğunu görüyorlar orayı da istemediklerini söylüyorlar. İlgili Devlet yetkilileri, bunun üzerine kabul ederseniz sizlere Düziçi'nde ev yapar, aile başına 500m2.de arsa verir ve oraya yerleştiririz diyorlar. Köylüler tarımsal iskanda ısrar ediyorlar.

muştur. Kıyıkçı Köyü'nden ise 23 aile iskan talebinde bulunmuş ve DSİ bunlardan sadece 9 ailenin kamulaştırmaya konu yerlerinin olduğunu ve bunların hak sahibi olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Fakat Köy Hizmetleri, başka kriterler kullanmış olmalı ki bu 23 aileden 17'sini hak sahibi olarak kabul etmiş ve onları Kahramanmaraş merkez ilçesi Ferhuş Köyü Atizi mevkiinde tarımsal iskan uygulamasına tabi tutmuştur. Gökahmetli Köyü'nden ise 18 aile Köy Hizmetleri'nce hak sahibi olarak değerlendirilmiş ve yine Ferhuş Köyü Atizi mevkiinde tarımsal iskana tabi tutulmuşlardır. KHGM, bu 47 aile dışında yerlerinden edilmiş olan hiç kimseye her hangi bir hizmet sunmamış ve destekte bulunmamıştır. Baraj projesi ile ilgili olarak hem kentsel ve hem de kırsal alanda yeniden yerleştirilen toplam nüfus sayısı 320'dir.

KHGM yetkilerini (otoritesini) bir ana kanun ile iki yönetmelikten almaktadır. Bunlar;

- İskan Kanunu, No: 2510
- İskan Kanunu Uygulama ve Özel İskan Fonu Yönetmeliği, No: 20 337, tarih 9/11/1989
- Fonlar İhale Yönetmeliği, No: 18 478, tarih 3/8/1984.

Aslantaş Barajı'nın kamulaştırma çalışmalarına 1973 yılında başlanmıştır. Fakat evleri baraj rezervuar alanında kalıpta yerlerinden edilen insanlar 1983 yılında yerlerini terk ettiler. Yeniden yerleştirme işlem ve süreci de 1983 yılında başladı ve yeniden yerleştirmeye hak kazanmış olanlara iki yıl içinde evlerini teslim alacakları söylendi. Fakat bu hedef gerçekleşmedi. Bu

Köy Hizmetleri, 'isterseniz burası, istemezseniz hakkınız yanacak' diyor ve bunun üzerine köylüler Düziçi kentsel iskani kabul ediyorlar. Binalar bittikten sonra, ne önce vaat edilen aile başına 500m²'lik arsa veriliyor ve ne de bu kişilerin Düziçi'nde geçimlerini sağlayacak iş imkanları yaratılıyor. Bir nevi zorunlu-gönüllü bir iskan uygulanmıştır. Köy Hizmetlerinin böyle bir tavır sergilemesinin nedeni, Adana Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü İnşaat ve İskan Şube Müdürlüğü'nce şöyle açıklanmıştır: "Tarımsal iskan çok pahalı. Kentsel iskan çok daha ucuz mal olduğu için Genel Müdürlük şehirsiz iskanı uyguluyor". Bununla birlikte Düziçi yerleşimi için hak sahipliği tescil edilmiş olan bir vatandaş, tapu işlemleri bitmeden önce ölüyor ve Köy Hizmetleri yasanın gereği, kadının evlenmemiş çocuğu olmadığı ve kocası da öldüğü için hak sahipliğini iptal ediyor ve dava 1999 yılında hala yargıdaydı (Geniş bilgi için bkz. Dipnot i). Bununla birlikte, kamulaştırmalar 1973 yılından itibaren başlamış, rezervuar alanı 1983 yılında terk edilmiş ve hak sahiplerine bir kaç yıl içinde evlerinin verileceği belirtilmiş iskanına karşın Düziçi'nde ev inşaatlarına 1993 yılında başlanmış; inşaat 29/11/1994'te bitmiş ve hak sahiplerinin kura çekimleri 5/1/1995 tarihinde gerçekleşmiştir. Adana Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü konutların vaat edilen süreye uygun olarak gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Buna karşılık ilgili vatandaşlardan mülakatlar yoluyla elde edilen verilere bakıldığında, vaat edilen süreye uyulmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca boşaltma tarihinden konut verileceye kadar vatandaşlar herhangi bir yardım veya ödeme de yapılmamıştır. Vatandaşların küçük bir kısmı yakınlarının evlerinin bir odasında idare ederlerken çoğunluğu da çadırlarda ve çok zor koşullar altında yaşamlarını geçirdiklerini ifade etmiştir.

hedefin zamanında gerçekleşmemesinin en önemli nedeni, genel bütçeden ayrılması gerektiği halde bir türlü tam veya zamanında ayrılmayan mali kaynak yetersizliği idi. KHGM genel bütçeden bu iş için kaynak aldığı zaman ve oranda evlerin inşaatlarını gerçekleştirmiştir. Mali kaynak kesildiğinde de evlerin inşaatı durmuştur. Ne zaman tekrar kaynak ayrılmış ise o zaman inşaata yeniden devam edilmiştir. Hükümetler sıklıkla tasarruf tedbirleri aldıkları ve uyguladıkları için KHGM'ne bu iş için yeterli miktarda kaynak ayrılmamış ve dolayısıyla inşaat faaliyeti aksamalara uğramıştır. Yerlerinden edilen insanlar, evlerini 1983 yılında boşaltmış olmalarına karşın, bütün bu olumsuzluklar yüzünden kendilerine söz verilen evler ancak 1990'lı yıllarda bitirilmiş ve teslim edilmiştir. Örneğin, Düziçi'ndeki kentsel iskan evlerinin inşaatına 1993 yılında başlanmış ve hak sahiplerine evleri ancak Ocak 1995'te verilmiştir. Bütün bu durumlar yeniden yerleştirme konusunda belirlenen takvime uyulmadığını göstermektedir.

Belirtildiği üzere yerlerinden edilen insanların çoğunluğu Adana, Kadiri, Ceyhan, Kozan, Osmaniye ve Düziçi⁶ gibi kentsel yerleşim birimlerine göç etmişlerdir. Yeniden yerleştirilenler ise Düziçi'nde kentsel, Kahramanmaraş'ın Ferhuş Köyü'nde ise kırsal yerleşime tabi tutulmuşlardır. Bu nedenle, etkilenen nüfusun ilgili parçaları üzerinde göç ve yeniden yerleştirmenin farklı etkileri olmuştur. Bununla birlikte, baraj rezervuar alanında kalan Kıyıkçı Köyü Üzücek Mahallesi'nden 25 aile, kamulaştırma bedellerini aldıktan sonra kendi istekleriyle Ceyhan ilçesi'ne bağlı Büyükmangit Köyü'ne göç etmiş ve bu köye yerleşmişlerdir. Bu köylülerin, yerleşmek için burayı tercih etmiş olmalarının nedeni ise bu köyde Bulgaristan'dan beraber geldikleri bazı akrabalarının yaşıyor ve kendilerini kabul etmiş olmalarıdır.

Yeniden yerleştirilenlere yapılan yardımlar ve genel olarak maliyetlerine bakıldığında şunları söylemek olanaklıdır: Yeniden yerleştirilenler için resmi olarak sağlanan üç tür kredi olanağı bulunmaktadır. Bunlar; (i) konut kredisi, (ii) donanım kredisi ve (iii) işletme kredisidir. İlki, yeniden yerleştirilecek olanlara konut yapım ve teslimi için harcanmaktadır. Konutlar devlet tarafından bu kredi çerçevesinde inşa edilmekte, bittikten sonra hak sahiplerine verilmektedir. Devlet, yapıp hak sahibine teslim ettiği konutu, maliyet fiyatı üzerinden ilk beş yıl ödemesiz, sonraki 20 ayda 20 eşit taksit ile geri tahsil etmektedir. Bu uygulamanın, özellikle enflasyon oranı yüksek olan Türkiye'de, hak sahiplerinin lehine bir uygulama olduğu söylenebilir. İkincisi, eğer yeniden yerleştirilenler talepte bulunurlarsa, KHGM, kendile-

⁶ Osmaniye, Kadiri ve Düziçi idari olarak Adana iline bağlı ilçelerdir. Ancak, 1997 yılında Osmaniye'nin il olması ile Kadiri ve Düziçi ilçeleri idari olarak Osmaniye'ye bağlandılar.

rine donanım kredisi çerçevesinde canlı hayvan yardımı yapmaktadır. Bu kredi çerçevesinde de verilen hayvan için harcanan para maliyet üzerinden hesaplanmakta ve köylü borçlandırılmaktadır. İlk iki yıl geri ödemesiz, takip eden 5 yılda 5 eşit taksit ile bu para geri tahsil edilmektedir. Üçüncü tür kredi ise, tohum, gübre ve ilaç gibi tarımsal girdilerin satın alınmasında kullanılmaktadır. Miktarı, her yıl İl Ziraat Müdürlükleri tarafından dönüm ekim maliyeti göz önüne alınarak belirlenmektedir. Bu miktar, 1999 yılı Ekim ayı verilerine göre dekar başına 60 milyon TL'dir (126.3 ABD Doları).

İskan Kanunu, ilgili insanlar yerlerinden edildiği ana kadar eğer konutları bitirilip hazır hale getirilmemiş ve kendilerine teslim edilmemişse, konutlar bitirilip teslim edilinceye kadar, konutların yapıldığı yerleşim yerine yakın yerlerde, KHGM'nce bu kişilere 'geçici iskan yardımı' sağlanacağını öngörmektedir. Diğer bir deyişle, suyun tutulmaya başlandığı andan itibaren, rezervuar alanında evleri kalmış olan hak sahipleri, eğer konutları bitirilmemiş ve teslim edilmemişse, konutlar teslim edilinceye kadar, yeniden yerleşimin yapılacağı yörede kendilerinin buldukları veya Köy Hizmetleri'nin bulunduğu yerlerde geçici olarak iskan edilmeleri konusunda bir yardımın sağlanabileceği belirtilmektedir. Bu yardım, kiraya karşılıksız katkı veya maaş denen ve üç ayda bir ödenen bir para miktarından oluşmaktadır. Bu yardımın miktarı 1999 yılı için aylık 10 milyon TL (21.5 ABD Doları) dir. Ancak gerek Köy Hizmetleri ve gerekse de alandaki hak sahibi köylülerden alınan veriler, Aslantaş Barajı'ndan etkilenmiş ve yeniden yerleşim için hak sahiplikleri onanmış kişilere –hem kentsel ve hem de kırsal iskan- evleri barajda su tutulmaya başlandığı yıldan çok sonraları teslim edilmiş olmasına karşın, hiç bir şekilde 'geçici iskan' yardımının yapılmadığı tespit edilmiştir. İnsanlar, iskan işlemleri bitinceye kadar, kimi yerleştirileceği yere en yakın kentsel birimlerde kirada, kimi eski köyü dolayında çadırlarda veya huğlarda yaşamak zorunda kalmıştır. Buralarda daha çok el işçiliği –tarla, inşaat vb.- yaparak hayatlarını kazanmaya çalışmışlardır. Kendileri ile yapılan mülakatlarda bu süre boyunca çok mağdur olduklarını, çok kötü günler geçirdiklerini ve çok kötü koşullarda yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak tüm bunlara karşın KHGM, yeniden yerleştirme için önemli miktarda bir haracama yapmıştır. Diğer bir deyişle, yeniden yerleştirme açısından hak sahiplikleri onaylanmış 47 ailenin tamamının konut ve bunlardan 11 ailenin ise ilaveten donanım kredisi aldıkları ve hiç kimsenin işletme kredisi talebinde bulunmadığı görülmüştür. Bu kişilere, konut olarak 12 aileye Düziçi'nde kentsel, diğer 35 aileye ise Ferihs Köyü Atizi Mevkii'nde tarımsal iskan uygulanmıştır. Donanım kredisi olarak da tarımsal iskana tabi tutulan aileler arasından talepte bulunmuş olanlara (11 aile), Köy Hizmetleri tarafından 'Horstein Alaca' ırkı süt inekleri satın alınmış ve teslim edilmiştir. İneklerin köylülere

birim maliyeti, 1998 yılı verilerine göre, 524 930 000 TL'dir. İskan için hak sahibi olarak değerlendirilen ailelere (47 aile), Köy Hizmetleri tarafından, her ailenin kamulaştırma bedeli, kendisine harcanan paradan düşüldükten sonra, kalan miktar borçlandırılmıştır. Tüm tarımsal iskan için hak sahiplerinin kamulaştırma bedeli 225 803 752 TL'dir. Bu kişiler, kendilerine yapılan harcamaların geriye kalan kısmı olan toplam 811 593 000 TL'yi Köy Hizmetleri'ne borçlanmışlardır. Bununla birlikte belirtilmesi gereken bir diğer nokta, ilgili kişilere (hak sahipleri) hiç bir şekilde parasal bir yardım yapılmamıştır.

2.3. Sosyal Etkiler

Araştırmanın bu bölümü, baraj inşaatı dolayısıyla yerlerinden edilen insanlarla sulama havzasında yaşayan insanların sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamlarında –arazi sahipliği, nüfus, istihdam, gelir, sağlık, kadın, miras, sulama vb.- meydana gelen değişiklikleri belirleme amacıyla olmuştur. Proje gereği yerlerinden edilmiş olan insanlar, etkilenme durumları ve sosyo-ekonomik konumları açısından sınıflandırılacak olurlarsa, dört ana kategorinin olduğu görülecektir:

- **Küçük ölçekli arazi sahipleri:** Bu kişiler kamulaştırma bedellerini almış ve civardaki Adana, Osmaniye, Kadirli, Ceyhan, Düziçi ve Kozan gibi kentsel yerleşim birimlerine göç etmiştir. Bunların çoğunluğu, oralarda ya endüstride ya da tarımda vasıfsız işçi olarak istihdam edilmiştir. Bazıları ise gündelik işlerde yevmiye karşılığı çalışmaktadır. Bazılarında yeniden yerleştirme isteğinde bulunmuş ve başvuruları uygun görülenler usulüne göre yeniden yerleştirilmiştir.
- **Orta ölçekli arazi sahipleri:** Kamulaştırma bedellerini almış; bazıları Adana, Kadirli ve Ceyhan'a göç etmiş, oralarda vasıfsız işçiler olarak iş bulmuşlardır. Diğerleri ise aldıkları kamulaştırma bedelleri ile civar köylerde araziler satın almış ve çiftçiliğe devam etmişlerdir.
- **Büyük ölçekli arazi sahipleri:** Kamulaştırma bedellerini almış, Adana ve Ceyhan'a göç yoluyla yerleşmiş kişilerdir. Büyük çoğunluğu buralarda, kendi eski tasarrufları ve almış oldukları kamulaştırma bedelleri ile yeni işler kurmuşlardır.
- **Arazisiz tarım işçileri ve/veya tapusu olmayan çiftçiler:** Bu gruptaki insan sayısı oldukça azdır. Bunlardan bazıları yeniden yerleştirme isteğinde bulunmuş ve başvuruları uygun görülenler usulüne göre yeniden yerleştirilmiştir. Geriye kalanlar ise, eski köyleri civarındaki köylere göç etmiş ve yaşamlarına buralarda devam etmiştir. Önceki yaşamları ile ye-

ni yerleştikleri köylerdeki yaşamları karşılaştırıldığında, yaşam standardı açısından önemli bir farkın olmadığı görülmüştür.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, proje sonrası arazileri sulu tarıma kavuşmuş olan çiftçilerin, ev ve/veya arazileri baraj gölü altında kaldığı için yerlerinden edilen insanlardan daha iyi durumda oldukları söylenebilir. Aynı şekilde, sulamadan sonra bölgede, modern tarım teknolojilerinin önemli ölçüde yaygınlaştığı da gözlenmiştir. Sulamanın bölgeye girişi, yöre insanının devletten, yeni yatırımlar yapması ve sulama kanallarını uzatarak yeni alanların da sulamaya kavuşturulması konularında beklentilerini artırmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, baraj öncesi ve sonrası koşullar karşılaştırıldığında, sulama havzasındaki insanların sosyal yaşamları pek çok alanda ve eskisine oranla oldukça olumlu yönde değişiklikler göstermiştir. Sulama ile birlikte birim başına alınan ürün miktarında önemli artışlar (dönüm başına 3-6 kat) olmuş ve bu da çiftçilikle uğraşan insanların gelir düzeyini artırmıştır. Gelir artışı ise hem çalışma⁷ ve hem de yaşam koşullarını (standartları)⁸ önemli ölçüde değiştirmiş ve iyileştirmiştir. Doğum oranı azalmış ve eskisine oranla sahip olunan çocuk sayısında (6-7'den 2-3'e) önemli bir düşüş yaşanmıştır. Çocukların eğitimine daha fazla önem ve özen verilmeye başlanmıştır. Diğer bir deyişle, gelirdeki artış, ailelerin, kız - erkek tüm çocuklarını okutma imkanını yaratmış ve hatta pek çok aile (özellikle orta ve büyük ölçekli arazi sahipleri) çocuklarını özel okullarda okutmaya başlamıştır. Bunun sonucunda yüksek okul mezunu olanların sayısında önemli artışlar meydana gelmiştir. Elde edilen verilere bakıldığında, özellikle büyük toprak sahiplerinin çocuklarını ABD ve Avrupa ülkelerinde, üniversitede okuttukları görülmüştür. Özellikle sulamadan sonra havzada okur-yazar olmayan hemen hemen hiç kimsenin kalmadığı ve tüm çocukların eğitilmiş, en azından ilkökul mezunu, oldukları saptanmıştır. Lise ve üniversite mezunlarının da sayılarında son yıllarda önemli artışlar meydana gelmiştir. Herkesin köydeki evi betonarmedir. Tüm evlerde, eviçlerine kadar temiz içme ve kullanma suyu getirilmiştir. Hemen hemen tüm çiftçilerin evlerinde, bir kent evinde bulunan tüm ev ve mutfak gereçleri - buzdolabı, çamaşır makinası, televizyon, bulaşık makinası vb.- bu çiftçilerin evlerinde de bulunmaktadır. Yine yöredeki pek çok çiftçi, çoğunluğu Adana ve Ceyhan'da olmak üzere, yakın kentsel yerleşim birimlerinde ikinci bir eve sahiptir. Yeterli gelire

⁷ Proje gerçekleşmeden önce kendi köyleri dışında verimli arazileri olan köylerde tarım işçisi olarak çalışıyorlardı. Oysa şimdi, kendi köylerinde, kendi arazilerinde çalışıyorlar. Hatta projeden sonra kendi köylerine dışarıdan tarım işçisi çalışmak üzere gelmeye başlamıştır.

⁸ İnsanlar, traktör ve otomobil gibi gereksinim duydukları araçları satın almışlardır. Her evde, günümüz modern yaşamının rahatlık ve kolaylıklarını sağlayan ev gereçlerinin (buzdolabı, TV, çamaşır ve bulaşık makineleri vb.) tümünü bulmak olanaklıdır.

sahip olmak, ayrıca, köylülerin gereksinimi olan tüm yeni tarımsal teknoloji ve girdileri kullanmalarına da olanak vermiştir. Bu durum, her çiftçi ailesinin gereksinim duyduğu işgücü sayısını önemli ölçüde azaltmıştır. Çok yaygın olmamakla birlikte baraj öncesi yöredeki çok eşli evlilikler ile başlık geleneği⁹ de benzer bir şekilde günümüzde son bulmuştur.

Bu genel bilgilerden sonra şimdide farklı boyutlardaki sosyal etkilere yer verilmiştir:

2.3.1. Yerleşim ve Arazi Sahipliği

Hem havza ve hem de baraj rezervuar alanında yaşayan insanların kökenlerine (Balkan, Kafkas göçmenleri ile yerli nüfus) bakıldığında, heterojen bir yapının olduğu görülmektedir. Ancak projenin uygulama aşamasında, etkilenen herkes yasal çerçevede bir işleme tabi tutulmuş ve hiç kimsese ya da gruba bir ayrımcılık veya ayrıcalık yapılmadığı tespit edilmiştir.

Baraj rezervuar alanında 3 148 parsel arazi kalmış ve bu arazilerin toplam büyüklüğü ise 5 616 (ha) hektardır. Her parselin ortalama büyüklüğü 1.8 hektardır. Diğer bir deyişle, proje ile toplam 56 158 411m² arazi kaybedilmiştir. Belki baraj gölü kenarında küçük çaplı araziler pompa yolu ile sulamaya kavuştu. Fakat gölün kenarı, özellikle Osmaniye tarafı dağlık, ormanlık olduğu için kazanılan veya yeniden tarıma kazandırılan bir arazi olmamıştır. DSI'nin veya diğer kurumların yeni arazi açma gibi bir hizmetide olmamıştır.

Proje öncesi hazırlanan durum raporuna göre, ailelerin ¼'ünün kendi arazisi vardı. ¼'i ise işçi veya kiracı olarak yaşamını sürdürmekteydi. Ailelerin % 83'ü 15 ha ve daha az araziye sahip iken, % 4'ü 50 ha ve daha yukarısı bir arazi miktarına sahipti. Büyük holdingler ise arazinin % 29'nun mülkiyetine sahiptiler (DBR, 1973:5). Bununla birlikte, baraj projesi öncesi ve sonrası arazi dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bulgular, baraj projesinden sonra küçük ölçekli arazi sahipliğinde bir artış olduğunu göstermektedir.

⁹ Yapılan mülakatlar, proje öncesi yörede, çok yaygın olmamakla birlikte çok eşli (karılı) evliliklerin olduğunu ve proje sonrasında artık bunların yapılmadığını, ortadan kalktığını göstermiştir. Ayrıca proje sonrası, başlık (damat ailesinin kız ailesine mal ve/veya para olarak yaptığı ödeme) uygulamasında sona erdiği tespit edilmiştir. Özellikle sulamadan sonra sahip olunan zenginlik, bir anlamda, kızlarını satıyor olma düşüncesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Tablo 3. Proje Öncesi ve Sonrası Havzadaki Arazi Dağılımının İşletme Büyüklüğü Bazında Karşılaştırması (1984)

İşletme Büyüklüğü (ha)	İşletme Sayısı (n)	Toplamın Yüzdesi (%)	Toplam Alan (ha)	Toplamın Yüzdesi (%)
Proje Öncesi¹⁰				
0-5	5 200	52	13 000	12
5-15	3 100	31	27 500	26
15-50	1 300	13	35 900	33
50 ve yukarısı	400	4	31 600	29
Toplam	10 000	100	108 000	100
Proje Sonrası¹¹				
0-5	7 480	65.6	20 133	25
5-15	2 904	25.4	25 576	31
15-50	878	7.7	21 801	26
50 ve yukarısı	140	1.3	14 846	18
Toplam	11 402	100	82 356	100

Kaynak: PAD, Kapanış Raporu (1974-1983), Şubat 1984, Ceyhan., and DBR 1973

Tablo 4. İşletme Büyüklüğü Bazında Havzadaki Arazi Dağılımı (1984)

İşletme Büyüklüğü (Da)	İşletme Sayısı		Ortalama Büyüklük (Da)	Toplam Alan (Da)	
	Adet	%		%	%
0-50	7 840	65.60	26.91	201 327	24.45
51-100	2 092	18.35	73.31	153 372	18.62
101-150	812	7.12	126.09	102 388	12.43
151-200	414	3.63	177.78	73 602	8.94
201-300	272	2.39	251.35	68 368	8.30
301-400	128	1.12	362.05	46 343	5.63
401-500	64	0.56	463.98	29 695	3.61
501 +	140	1.23	1060.40	148 457	18.02
TOPLAM	11 402	100.00	-	823 552	100.00

Kaynak: Tarım-Orman ve Köyleri Bakanlığı Ceyhan Aslantaş Çiftçi Eğitim Servisi Proje Liderliği Kapanış Raporu (1974-1983), Şubat 1984, Ceyhan.

¹⁰ DBR'nda verilen brüt alan olup, projeden çıkarılan 8 200 ha pompajlı sulama yapılan alanın yanısıra sualtında kalan köyleri ve sulama şebekeleri ile yolların yapılması için kamulaştırılan alanı içermektedir.

¹¹ Projeden sonra sulanan net alandır.

Arazi sahipliği ile ilgili son yıllara ait veriler mevcut değildir¹². Bununla birlikte, alanda yapılan gözlem ve mülakatlardan edinildiği kadarı ile arazi sahipliği konusunda önemli değişikliklerin olmadığı tespit edilmiştir. Aslında, Toprak Reformu ile arazi dağılımının daha dengeli hale getirilebileceği öngörülmüştü. Ancak o zamandan bu güne kadar, toprak reformu veya arazi birleştirme konusunda herhangi bir girişimde bulunulmamış ve arazi dağılımında bir denge-iyileştirme gerçekleştirilmemiştir. Bu arada, araziler, miras yolu ile bölünerek daha da küçülmüştür. Küçük arazi sahipleri, bu azalan miktarlardan geçimlerini temin edememe durumuyla karşılaşmışlardır. Bunun sonucunda bu durumdaki arazi sahipleri ya arazilerini satmışlar veya başkalarına kiralarak, çevredeki il ve ilçe merkezlerine göç etmişler ve buralarda vasıfsız işçiler olarak yeni bir yaşam kurmuşlardır. Bu durum, belli bir program dahilinde olmasada, miras yoluyla bölünen arazilerin, kendiliğinden doğal bir süreç sonucunda, kısmende olsa, yeniden birleştirilmelerine yol açmıştır.

Araştırma sonucu elde edilen veriler, yaşamı tamamen nehir yatağı ile bitişik küçük çaplı topraklara bağlı olan grupların olmadığını göstermiştir. Köyleri su altında kalan nüfusun çoğunlukla, 40 – 50 yıl öncesine kadar göçebe ya da göçmen¹³ oldukları tespit edilmiştir. Devlet tarafından baraj rezervuar alanında kalmış olan topraklara yerleştirilmişler ve kendilerine birer parça arazi verilmiştir. Barajdan aşağıda, havzada yerleşmiş olan köylüler de çiftçilerdir(r). Her köyde çok az sayıda bulunan topraksız aileler ise geçimlerini daha çok, tarım işçiliği veya hayvancılıkla kazanmaktaydı.

2.3.2. Nüfus ve Sağlık

Havza arazisi idari olarak değişik il ve ilçelerin sınırları içerisinde olduğu ve özellikle Osmaniye'nin il olup Adana'dan ayrılması sonucu ilçe idari sınırlarının yeniden belirlenmiş olmasından dolayı, nüfus, eğitim düzeyi ve sağlık ile ilgili detaylı ve güvenilir verileri bulmak olanaklı olmamıştır. Bununla birlikte yine de yörenin demografik bilgileri hakkında genel bilgiler verecek veriler elde edilmiştir:

1970 sayımına göre iki ilçenin –ki Ceyhan (51 000) ve Osmaniye (46 000)- sınırları içinde kalan toplam 95 köyü kapsayan havzanın nüfusu 172 000'di. O dönemdeki yıllık nüfus artış hızı % 2.8'di. Nüfusun 16 000 aileden

¹² Bu verilerle ilgili yetersizliğin ana nedeni, Osmaniye'nin il yapılarak Adana'dan ayrılmasıdır. Bu durum, nüfus ve arazi büyüklüklerine ilişkin güvenilir verilerin elde edilmemesine de yol açmıştır.

¹³ Bu kişiler genellikle Doğu Avrupa ülkelerindedir (Yunanistan, Bulgaristan, Bosna ve Kafkasya Bölgesi). Bunlar 19. yy sonları ve 20 yy başları ve ortalarında göçmen olarak gelen Türk kökenli insanlardır.

oluşan % 67'si tarım ile uğraşmaktaydı. Ortalama aile büyüklüğü ise 7.2 kişi idi. Bu nüfusun % 80'ni çiftçi, geriye kalanı ise tarım işçisi ve/veya hayvancılıkla uğraşan çobanlardı. Her ailenin yarısı çalışabilecek yaştaki insanlardan oluşuyordu. Sezon dışında aile işgücü kendi kapasitesinin altından çalışıyordu. Fakat iş sezonunda her aile, kendi işgücüne ilaveten dışardan işçi de çalıştırıyordu. Proje alanındaki yerleşim birimlerinin (ilçelerin) kentsel ve kırsal nüfusları ile bu nüfusların değişim oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5: Proje Alanındaki Yerleşim Birimlerinin (İlçelerin) Kentsel ve Kırsal Nüfusları ile Bu Nüfusların Değişim Oranları

İLÇELER	Toplam			Kentsel			Kırsal		
	1985	1990	1997	1985	1990	1997	1985	1990	1997
Ceyhan	147.497	161.523	157.050	42.624	85.303	91.095	104.873	76.220	65.955
Kadirli	106.938	114.091	97.666	47.609	55.061	64.427	59.329	59.030	33.239
Osmaniye	154.629	174.875	194.555	103.824	122.307	160.854	50.805	52.568	33.701
	(Değişim oranı %)			(Değişim oranı %)			(Değişim oranı %)		
İLÇELER	1985	1990	1997	1985	1990	1997	1985	1990	1997
Ceyhan		9,5	-2,8		100,1	6,8		-27,3	-13,5
Kadirli		6,7	-14,4		15,7	17,0		-0,5	-43,7
Osmaniye		13,1	11,3		17,8	31,5		3,5	-35,9

Kaynak: DİE, 1999.

Tabloya bakıldığında, Osmaniye, Ceyhan ve Kadirli'nin kentsel nüfusunda önemli bir artışın olduğu görülmektedir. Kadirli'den önemli bir dış-göç yaşanmıştır. Her ne kadar kentsel nüfusu devam eden bir artış gösterse de, kırsal nüfusu 1985 – 1997 yılları arasında giderek azalan bir eğilim içine girmiştir.

Havzadaki demografik göstergeler ile alanda yapılan mülakatlardan elde edilen verilere bakıldığında, projenin planlanma aşamasında öngörülmemiş olan 3 ana nüfus hareketine rastlanmıştır. Birincisi, büyük ölçekli toprak sahipleri kentsel yerleşim alanlarına –ki çoğunlukla Adana'ya- göç etmişler ve buralarda ticaret ve endüstri alanında yeni işler kurmuşlardır. Bu kişiler aynı zamanda arazilerindeki tarımsal faaliyetleri de, tarım işçileri istihdam ederek sürdürmüşlerdir. İkincisi, özellikle orta ve büyük ölçekli toprak sahiplerinin çoğu, kentsel alanlarda –ki yine çoğunlukla Adana'da- çocuklarına daha iyi bir eğitim imkanı yaratmak amacı ile ikinci bir ev satın almışlar

(açmışlar)dır. Üçüncüsü, bölge, çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu illeri ile civar kentlerden olmak üzere mevsimlik işçiler almaya başlamıştır. Bununla birlikte son yıllarda, bölgede özellikle pamuk üretimindeki düşüş ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin hayata geçirilmiş olması bu mevsimlik işçilerin yöreye gelişlerini önemli ölçüde azaltmıştır.

Havzada, gerek mevsimlik ve gerekse de sürekli olan göç ile ilgili veriler, resmi olarak hiç bir zaman kayıt altına alınmadığından, mevcut değildir. Söz konusu açıklamalar, daha çok yöredeki insanlarla yapılan mülakatlardan elde edilen verilere dayanmaktadır. Sulamanın başlangıcında, bölgeye yoğun bir mevsimlik işçi akışı olmuştur (özellikle 1985 – 1995 arasında). Bununla birlikte 1995'ten itibaren bölgeye gelen mevsimlik işçi sayısında giderek artan bir düşüş söz konusu olmuştur. Bu durumun iki temel nedeni bulunmaktadır: İlki, özellikle sulamayla birlikte artan 'tarımda makineleşme' sonucu işgücüne olan gereksinimin azalmasıdır. İkincisi ise, bölgede son yıllarda, diğer ürünlerden çok daha fazla insan gücüne gereksinim duyan pamuk ekiminin azalmış olmasıdır.

Türkiye, uzun süredir kırdan kente göçün yaşandığı bir ülkedir. Ancak proje bölgesinde sulamaya bağlı olarak ortaya çıkan ayrı bir göçten söz etmek olanaklı değildir. Mülakatlardan elde edilen veriler değerlendirildiğinde, sulamadan sonra yöreden çok fazla göçün olmadığı tespit edilmiştir. Göçten ziyade çift yerleşimli yaşam biçimlerinin ortaya çıktığı belirlenmiştir. Diğer bir deyişle, sulama ile birlikte gelirlerinde önemli artış olan vatandaşların büyük bir bölümü, çocuklarını kentsel yerleşim birimlerinde okutmak amacıyla daha çok Adana ve Ceyhan'da bir ev alarak veya en azından kiralararak yeni bir yerleşim yeri daha açmış oluyor. Bu durumda pek çok ailenin birisi kentte, diğeri köyde iki evi bulunmaktadır. Bu ikinci evler, özellikle kışın belirli dönemlerinde tüm aile fertlerinde de kullanılmaktadır. Bu nedenle, köylerin kış ve yaz aylarına göre nüfusu değişmektedir. Örneğin, bazı köylerde kışın 15-20 haneye kadar düşüşler olmakla birlikte yazın köyler normal hane sayısına (ortalama 100 hane) ulaşmaktadır. Bununla birlikte az miktarda da olsa kısmi göçlerden söz etmek olanaklıdır: Özellikle baba öldüğünde ve arazinin miras yoluyla paylaşımı sonucu küçülmesi (15-20 dönümden az) ve yeni bir aile kurmuş olan bireyin yaşamını sürdürmesine yetecek geliri sağlayamaması, bazılarının arazilerini satarak veya kiraya vererek çoğunlukla Adana'ya göç etmesine ve orada yaşamasını sürdürmesine yola açmıştır. Bu içerden dışarıya gerçekleşen göç, bir taraftan miras yoluyla arazileri küçültüp parçalarken diğer taraftan bu küçülen parçaların geçim sağlayamadığı için satılmasıyla yeniden arazi birleştirmelerine yol açmıştır. Bu araziler daha çok o köydeki büyük toprak sahipleri tarafından satın alınmaktadır. Dolayısıyla, belli bir program dahilinde olmasada miras

sisteminin bir sonucu olarak bir arazi toplulaştırılmasının yaşandığını da söylemek olanaklıdır.

Daha önce değişik nedenlerle (kentlerde işçilik, memurluk vb.) köylerinden ayrılmış olanların kendi köylerine tersine göçü ise çok nadir görülmektedir. Daha çok emekliye ayrılan memur veya işçiler yeniden gelip köye yerleşmektedirler. Ancak bunların çocuklarının kentlerde kalmaya devam ettikleri tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra depremden sonra, yine Adana ve Ceyhan'da işçi – memur olarak çalışanlardan bazılarının kendi köylerine geri döndükleri ve ulaşım kolay olduğu için sabahları köylerinden işlerine gittikleri ve akşam tekrar köydeki evlerine döndükleri tespit edilmiştir. Bunun nedenini, deprem korkusu oluşturmaktadır.

Bununla birlikte elde edilen veriler değerlendirildiğinde, sulamadan sonra yöre köylerine azda olsa (bazı köylere 5-6 hane) dışarıdan göçlerin olduğu tespit edilmiştir. Özellikle sürekli işçiye gereksinim duyan büyük toprak sahipleri, mevsimlik işçi olarak daha çok Urfa yöresinden gelen işçilerden bir-iki aileyi istihdam ettiği ve bu ailelerin zaman içerisinde kendi birinci derece akrabalarını da buraya göç ettirerek yerleştikleri saptanmıştır. Bazılarının zaman içerisinde küçük çaplıda olsa arazi satın aldıkları, bu araziye bitişik olan hazine arazilerinin de kendi topraklarına katarak geçici işçilikten kalıcı yerleşikliğe geçtikleri görülmüştür. Ancak bu durum bütün ova köyleri için geçerli değildir. Örneğin, kendileri de Bosna göçmeni ve yörede ancak 100 yıllık geçmişleri olan bir köyün sakinleri (HBK) bu tür göçlere karşı aldıkları önlemleri şu şekilde ifade etmişlerdir: “Biz köyümüze doğudan Kürtlerin gelip yerleşmesine karşıyız. Bir aile gelip yerleşiyor, sonra kardeşini, amcasını, dayısını derken bir iki sene içinde 10 aile oluyorlar. Her aile 10 çocuk, bir bakıyorsun 10 sene sonra köyün çoğunluğu onlar olmuş. Komşu köylerde bu duruma düşmüş olanlar var. Şimdi ne yapacaklarını bilmiyorlar. Bunun için biz Kürtlerden en fazla bir iki çoban falan çalıştırıyoruz ve en fazla bir sene sonra gönderiyoruz. İhtiyaç olursa başkasını getiriyoruz. Eğer bir sene sonra göndermezsek, bakarsın köyün kızlarından birini kandırır, evlenir mecburen yerleşmesine izin vermek zorunda kalırız. Onun için bir sene sonra yolluyoruz”. Dolayısıyla yöre köylerinin tamamına dışarıdan yoğun bir göçün olduğu söylenemez.

Sağlık: Alandan ve ilgili birimlerden –il ve ilçe sağlık müdürlükleri elde edilen verilere göre baraj ile ortaya çıkan hastalıklar mevcut değildir. Özellikle baraj inşaatı sonrasında göl etrafında sıtma vakalarının artacağı endişesinin olduğu tespit edilmiştir. Fakat sıtma ile mücadele ve ilaçlamalar sonucu, sıtma vakalarında artıştan ziyade bir azalma olmuştur. Sadece sulamadan sonra sivri sinek ve beyaz sinek miktarında artışlar olmuş; fakat ilaç-

lama ile bu sineklerin sağlığı etkileyecek oranda çoğalmalarına olanak verilmemiştir. Proje sonrası sayılarında artış olduğu belirtilen böcek türleri şunlardır: Antraknoz (*Colletotrichum langeracium*) –Karpuz, Külleme (*Eryshe cichoracarum*) –Karpuz, Yalancı Mildiyö (*Pseudoper onaspora cubensis*) –Karpuz, Beyaz Sinek (*Bemisia Tabaci*), Kırmızı Örümcek (*Tetranychus sp.*), San-Jose Kabuklu Biti (*Quadrapidiotus perniciosus*) –meyve ve sebze, Yaprak Kıvrıcıklığı (*Taprina Deformans*) –meyve ve sebze, Mantari hastalıklar, Zenk –Buğday, Sivrisinek, Prodonya (yaprak kurdu).

Bununla birlikte sadece bir-iki köyde, sulamadan sonra yöre insanları tarafından ‘şark çıbanı’ olarak adlandırılan deri hastalığında artışlar gözlenmiştir. Fakat bu hastalığın sulama ile ilgili olup olmadığı konusunda somut veriler mevcut değildir. Özellikle şark çıbanı ve anılan zararlılarla ilgili olarak Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyelerince çeşitli araştırmaların yapıldığı ve ilgili çalışmaların devam ettiği tespit edilmiştir. Diğer yandan bazı köylüler, baraj öncesinde cibinliğin ne olduğunu bilmediklerini ancak sulamadan sonra cibinliksiz yatılmadığını da ifade etmiştir.

Hayvan sağlığı konusunda ise şu bulgular elde edilmiştir: Sulamadan önce bazı ova köylerinde arıcılık yapıldığı ve bal ürettiği, bunun çok yaygın olmasa da bazı ailelerce bir geçim kaynağı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak sulamadan sonra böceklerdeki artış zirai ilaçla mücadeleyi gündeme getirmiş ve bu ilaçların arıların ölümüne yol açtığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte böceklerdeki artış ovada, hayvancılığı da önemli ölçüde etkilemiş ve yok derecesine getirmiştir. Özellikle sıtma ve sarılık sonucu hayvan ölümlerinde artış olmuştur. Hele yazın, ahır hayvancılığını yapmak olanaksızlaşmıştır. Sineklerin hayvanları yaşatmadıkları, mücadelenin ilaçların ise hayvanlara zararlı etkilere yol açtığı belirtilmiştir.

2.3.3. İstihdam, Gelir ve Sulama

Aslantaş Barajı sulama havzası, idari olarak Ceyhan (% 70), Osmaniye ve Kadirli (% 30) sınırları içinde bulunmaktadır. Aşağı Ceyhan havzasında toplam 112 köy bulunmaktadır. Durum Belirleme Raporu’na göre Ceyhan ve Osmaniye’nin toplam nüfusunun % 80’ni çiftçi, % 20’si ise tarım işçisi veya çobandır. Baraj öncesi istihdam miktarı 9 000 kişi/yıl, baraj sonrası miktar ise 23 000 kişi/yıl olarak tahmin edilmişti (Geniş bilgi için bkz. 1973 DBR). Diğer bir deyişle Aslantaş Barajı’nın faaliyete geçişi ile yıllık 14 000 kişiye yeni iş imkanı yaratılacağı varsayılmıştı. Buna ek olarak tam miktarı verilmemiş olmakla birlikte, bölgedeki girdilerin sağlanması, işlenmesi, pazarlanması ve nakliyesinde de yeni iş imkanlarının ortaya çıkacağı varsayılmıştı. Bu artacak olan işgücü gereksiniminin (i) aile içi işgücünün iki katına çıkması; (ii) ücretli işçinin beş kat artışı ile karşılanacağı varsayılmıştı. Ücret

karşılığı çalışacak olan işgücünün 4 000'nin yerel yerleşim birimlerinden, diğerlerinin ise çiftçi olmayan ailelerden ve mevsimlik işçilerden sağlanacağı öngörülmüştü. Fakat 1980 ve 1990 tarım sayımlarına bakıldığında, zirai nüfusun (çiftçi, tarım işçisi ve/veya çoban) gerçek (tam) sayı ve yüzdelerinde ciddi bir düşüşün olduğu görülmektedir. Aslında, DBR tarım sektöründe olan bu insanların sayısında böyle hızlı bir düşüşün olacağını öngörmemişti. Tersine, bölgede istihdam edilecek insan sayısında bir artışın olacağı tahmin edilmişti. Alandan toplanan veriler, tarımsal istihdamdaki azalışın üç ana nedeni olduğunu ortaya koymuştur: (i) ürün deseninde tahmin edilenden daha fazla oranda bir değişikliğin yaşanmış olması, (ii) sulamadan sonra yeni modern tarım teknolojilerinin kullanılması sonucu insan gücüne olan talepteki azalma ve (iii) pamuk ekimindeki girdi fiyatlarının artması ve buna karşılık pazardaki pamuk birim fiyatlarının aynı oranda artmaması sonucu pamuk ekilen alanlara daha karlı olan diğer ürünlerin ekilmeye başlanması. Bu konuda etkide bulunan bir diğer faktör ise endüstrileşme politikaları sonucu tüm ülkede yaşanan hızlı kentleşmedir.

KHGM Rehberi (Koral ve Altun, 1998)'nde belirtilmiş olan değerlerden hareketle yapılan hesaplama sonucu elde edilen yıllık gereksinilen insan gücünde % 7'lik bir azalmanın olduğu belirtilmektedir, ki bu değer tahmin edilmiş olanın (% 144) çok çok altındadır ve hatta proje öncesi durumdan da düşüktür.

İşçi-yıl değeri (çalışılan gün sayısının 365'e bölümü) yorumlandığında, arazi büyüklüğü kadar çiftçi ailelerinin çalışma dönemleride düşünülmalıdır. Çiftçi ailelerinin çalışma dönemleri tarımsal sezona (ekme, hasat vb.) paralel olarak yılın değişik zamanlarında farklılıklar göstermektedir. Diğer taraftan, tarım işçilerinin çoğunluğu mevsimlik işçi ve topraksız insanların işgücünden oluşmaktadır. Ürün ekme faaliyetleri tarafından yaratılan gerçek istihdam için daha ileri düzeyde analizlere gereksinim vardır. Kırdaki topraksız insanların çalışma dönemleri yıl içerisinde değişkenlik göstermektedir ve bu insanlar zamanlarının çoğunu kendi köylerinde geçirmektedirler. Eğer küçük bir arazi parçasına sahip iseler, küçük çaplı çiftçilik ve hayvancılık ile meşgul olmaktadır. Buna rağmen, bu durumdaki insanların yılın pek çok zamanında işsiz kaldıklarını söylemek olanaklıdır. Her ne kadar kırdaki topraksız insanların, hangi dönemlerde çalışıyor olduklarını tam olarak belirlemek olanaklı değilse, Adana'da 256 mevsimlik işçi ile yapılmış mülakatlara dayanan küçük çaplı bir araştırmaya göre mevsimlik işçilerin yılda 60 günden az, ortalama 47 gün, çalışıyor oldukları ortaya konmuştur (Erkan, 1980:49). Bu araştırmaya göre yöredeki topraksız insanlar ise, yılda 59 gün kendi ev bahçelerinde (evi civarındaki küçük arazi), 63 gün mevsimlik işçi olarak, 9 günde çiftçilik dışı işler olmak üzere yılda toplam 131 gün çalış-

maktadır. Daha geniş anlamda, CAP'de 5 hektardan daha küçük olan (% 65.6) arazi sahipliği düşünüldüğünde, bu insanların kazandıklarının geçimlerine yetmeyeceği ve dolayısıyla büyük bölümünün ilaveten mevsimlik işçi olarak çalışıyor oldukları söylenebilir.

Yapılan mülakatlar ve odak grup çalışmalarından elde edilen verilere göre, sulamadan önce özellikle arazileri sulanmayan köylülerin sulu tarımın yapıldığı ovadaki diğer köylere mevsimlik işçi olarak gittikleri tespit edilmiştir (ortalama köy nüfusunun % 10'u). Yapılan işin pamuk üretimi alanında olduğu belirtilmiştir. Barajdan sonra kendi arazileride sulamaya kavuşan bu köylüler, kendileri başka köylere işçi olarak gitmedikleri gibi dışardan işçi almaya başlar bir duruma gelmişlerdir. Ancak son yıllarda pamuk ekiminin oldukça azalmış olması ve yeni ürünlerin (mısır, soya) tarım makinaları aracılığı ile ekilip biçilmesi dışardan gelen işçiye gereksinimi azaltmış görünmektedir.

Yine verilere göre ova köylerinde kadının çalışması veya çalıştırılması konusunda elde edilen veriler şu şekildedir: Sulamadan önce, yörenin yerlileri olan köylerde hane halkından olan kadınların hiç bir şekilde ücret karşılığı başkasının işinde çalıştırılmadığı, en fazla kendi işlerinde –çok yaygın olmamakla birlikte- çalıştıkları tespit edilmiştir. Hatta yapılan mülakatlarda birbirlerinden bağımsız olarak şu düşünce dile getirilmiştir: “Bizlerde kadının çalışması, hele yevmiyeyle başkasının tarlasında çalışması görülmüş şey değil. Biz aklıktan ölsekte kadınlarımızı başkasının işinde çalıştırmayız. Ama muhacirlerde kadınlar çalışıyor...”. Göçmen köylerinde yapılan çalışmada, bu düşüncenin doğru olduğu görülmüştür. Bu köylerde özellikle sulamadan önce kadınların da erkeklerle birlikte ücret karşılığı başkalarının işlerinde çalıştıkları belirtilmiştir. Fakat sulamadan sonra ortaya çıkan gelir artışı, bu köylerde de kadının başkalarının işinde ücret karşılığı çalışmasını sona erdirmiştir.

DBR'da, ev ve/veya arazileri baraj rezervuar alanında kalarak yerlerinden edilecek ve/veya baraj civarındaki köylerdeki insanlardan bazılarının baraj inşaatında istihdam edilebilecekleri, en azından geçici de olsa onlara bir gelir kaynağı sağlanacağı öngörülmüştü. Fakat bu gerçekleştirilmemiş ve ancak baraj inşaatında rezervuar alanında kalan köylerden çok az sayıda –daha çok arazileri tamamen rezervuar alanında kalan 6 köyden ve her köyden 10 –15 kişi olmak üzere toplam 70-80 kişi kadar- insan çalıştırılmıştır. Bunlar vasıfsız olup daha çok inşaat işçiliğinde istihdam edilmişler ve baraj inşaatı bittikten sonrada işlerine son verilmiştir.

Kırdan kente göçün işgücü bulma üzerindeki etkisinin ne olduğu; göçün işçi kıtlığına yol açıp açmadığı konusu incelendiğinde ise şu bulgular elde

edilmiştir: Yörede arazi küçülmeleri sonucunda gerçekleşen göçlerin işgücü bulma üzerinde çok fazla bir etkisi olmamıştır. Çünkü tarımda sürekli bir modernizasyon görülmekte ve pek çok insanın yaptığı işi artık makinalar yapmaktadır. Ayrıca işgücü kıtlığının hissedilmemesinin bir diğer nedeni de yörede pamuk ekiminin giderek azalmış olmasıdır. Ancak genel bazda konuya bakıldığında ve özellikle pamuk ile ilgili işçi gereksinimi düşünüldüğünde farklı bir durumun yaşandığını söylemek olanaklıdır. Diğer bir deyişle, GAP'ın devreye girişi ile buralarda işçi sıkıntısı çekilmeye başlandı. Pamuk özellikle mevsimlik işçiye en çok gereksinim duyulan bir ürün. Fakat son yıllarda pamuğun para etmemesi, girdi fiyatlarının artması, pamuk üretimini yapılanız noktasına getirdi. Ancak % 5'lik bir alanda pamuk ekiliyor denebilir. Bu durum, işçiye olan ihtiyacı azalttı. Fakat fıstık üretiminde zaman zaman işçi sıkıntısının çekildiği belirtilmiştir. Bu işgücü açığı daha çok Haruniye-Düziçi köylerinden karşılanmaktadır. Pamuk içinse yine Doğu'dan işçi gelmektedir. Fakat bu işçilerin sayısı da son yıllarda çok azalmıştır. Bu değişimi şu mülakat notları daha açık bir şekilde göstermektedir:

GAP devreye girmeden yöreye, GAP bölgesinden mevsimlik işçi çok gelirdi. Girdilerde o kadar pahalı değildi. GAP devreye girince o mevsimlik işçiler artık bölgeye gelmez oldular. GAP bölgesinde tarım işçiliği yapmaya başladılar. Hatta bazılarının buradaki pamuk ile ilgili deneyimlerinden hareketle orada pamukçuluğa başladığını, pamuk yetiştirdiğini bile duyduk. Hal böyle olunca, bu bölgede pamuk ekmek artık pahalıya mal olmaya başladı. Bunun üzerine çiftçi ne yaptı? Ekip biçmesini değiştirdi. Artık daha az kişi bu bölgede pamuk ekiyor. Toplam sulanan arazinin ancak % 5'inde pamuk ekimi yapılıyor. Pamuk eskiden en fazla ekilen ürün iken bugün onun yerine daha çok mısır, soya, narenciye ve yer fıstığına ağırlık verildi (A.A.-DSİ VI. Bölge Müdürlüğü).

Tarımda modern girdiler hemen benimseniyor. Bu yörenin çiftçisi yeniliğe açık. Örneğin yeni bir makina çıktığında insanlar onu satın alıp kullanıyorlar. Fakat bu modern girdiler, işgücü ihtiyacını önemli ölçüde azalttı. Bir de pamuk üretiminin oldukça azalması GAP'ın işçisinin GAP'ta kalmasına yola açtı. Ancak buna rağmen modern girdiler yine de gençler arasında bir gizli işsizlik yarattı diyebiliriz. Yani gençler tarlalarda çalışıyor görünüyorlar ama aslında işsizler (B.A.).

GAP faaliyete girmeden ve bu yörede pamuk ekiliyorken daha çok doğudan (Urfa) mevsimlik işçiler gelirdi. Özellikle bahar ve yaz aylarında ve pamuk çapalama ve toplama için gelir ve 2-3 ay süreyle kalırlardı. İş bittiğinde kendi memleketlerine dönerlerdi. Fakat GAP'ın devreye girmesi ve pamuk üretiminin yörede giderek azalması, mevsimlik işçi gelişini neredeyse

ortadan kaldırdı. Diğer ürünlerde zaten mevsimlik işçiye ihtiyaç olmuyor. Hala gelen var ama çok çok az. Gelenler yine pamuk işi için geliyor. Daha çok Mayıs ve Haziran ayları boyunca pamuk çapalamak, Eylül ve Ekim ayları boyunca pamuk toplamak için gelirler. İş bittiğinde tekrar memleketlerine giderler. Burada kalan olmaz. Belki bir adam çobanlık falan bulduysa kalır (H.B. M.).

Gelir: Proje ile özellikle arazileri sulama imkanına kavuşmuş olan yöredeki insanların gelirlerinde de önemli artışların olduğunu ve bunun sosyal yaşama etkilerde bulunduğunu söylemek olanaklıdır. Aşağıda verilmiş olan mülakat notları bu artış ve yarattığı sosyal değişimleri açıkça göstermektedir:

Sulamadan sonra yörede gelir en az 4 kat arttı. Örneğin, daha önce dönüm başına 70-80 kg pamuk alınırken bu, en az 300-350 kg'ya, hatta bazı yörelerde 500-600 kg/dönüm'e kadar çıktı. İnsanlar ne yaptılar? Para çok olunca, tabi herkes değil ama bazıları çocuklarına yatırım yaptılar. O yöreye, yani özellikle Kadirli-Kozan civarına bakın, baraj öncesi kuşak ile baraj sonrası kuşak arasında eğitimsel olarak çok önemli farklar var. İlk kuşak cahil, eğitimsiz. Çoğu 2-3 eşliydi. Para bol olunca, pek çoğu çocuklarını İstanbul'da, özel okullarda –orta okul ve liselerde- okuttular. Daha sonra da yüksek tahsil için Almanya, Fransa, İngiltere ve Amerika'ya gönderdiler. Ama bu kuşakta tek eşli evliliğe döndüğü görülmektedir. Artık yörede 2-3 karı ile evlenen pek rastlanmıyor. Bunda eğitimin çok önemli rolünün olduğunu düşünüyorum. (A.T., DSİ VI. Bölge Müdürlüğü).

Yaşamımızla ilgili her konuda değişiklikler oldu. Evlerimizin biçiminden, inşaatından kıyafetlerimize kadar her şey daha hızlı değişmeye başladı. Gelir artınca eski, huğ olan evler betonarme oldu. Eski evler tek göz iken çok odalı evlere sahip olduk. Banyo tuvalet yok iken bunlar yeni evlerde ayrı mekanlar olarak inşa edildi. Ayrı mutfak yokken ayrı mutfaklar oldu. Pencereler naylon iken cam oldu. Evlerin içine kadar içme suyu taşındı. Hayat şehirdeki gibi oldu. Eskiden tüm aile, kardeşler bir arada aynı evde yaşarlarken, artık herkesin ayrı evi oldu. Bireyselleşme hızlandı. Eskiden kışın bir evde köylüler bir araya gelir otururlar, muhabbet ederlerdi. Herkesin evi olunca hele televizyonda gelince artık herkes kendi evinde oturmaya, haliyle komşularıyla daha az görüşmeye başladı. Eskiden köyde herkes birbirinin içini dışını bilirdi, şimdi ancak bir cenaze veya düğün olursa köylü bir araya geliyor. Bu daha iyi canım. Neydi o eskiden koyun gibi hep birbirimizin üstünde yaşadık. Tabi birde herkesin traktörü, arabası (otomobil, a.ç.) olmaya başladı. Çocuk sayısında önemli azalmalar oldu. Babalarımızın 8-9 çocuğu varken şimdi bizlerin 2 bilemedin üçü geçmiyor. Eskiden geçinmek

için çok adama ihtiyaç vardı onun için çok çocuk yapıyorlardı. Hatta bir kadın yetmiyor iki-üç karıyla evlenen çıkıyordu. Şimdi öyle mi? Makinalar her şeyi yapıyor. Bu durum çocukların okumasına da imkan veriyor. Eskiden köylü çocuğunu çifte çobana yada yevmiyeye gönderirdi. Şimdi okutuyor, dershaneye gönderiyor. Şimdi artık köyümüzden çıkmış mühendis, avukat, öğretmenlerimiz var. Artık iki-üç karıyla evlenen de kalmadı. Artık herkes tek eşli. ... Ha birde giyim kuşam demiştiniz. Tabi para olunca güzel elbiseler de oldu. Eskiden bir gömleğimiz, bir pantolon ve ayakkabımız olurken sulamayla gelirimiz artınca her birimizin bir kaç gömleği, ayakkabısı, pantolonu oldu. Hele televizyonda gelince insanlar televizyonda gördüklerini almaya başladılar. Kıyafetten buzdolabı, çamaşır ve bulaşık makinasına kadar her şeyleri oldu. Şimdi kadınlar daha rahat. Şehir evlerinde ne varsa köy evlerinde de aynısı var. Şimdi şehirdeki gibi düğünler yapılıyor. Başlık maşlıkta kalktı. Tabi çok eskilerdeki örf adetler değişti. Örneğin pek görücü usulü kalmadı. Şimdi çocuk istemezse kız olsun oğlan olsun zorla evlendirebilir misin? Eskiden babası kızım seni falana verdim dermiş olay bitirmiş. Gerçi bu kötü bir şey. Şimdi hiç olmazsa sen buldun sen aldın diyoruz. Çocuk sana bahane bulmuyor. Anlayacağın her şeyimiz değişti". (Ad. Al. A.L. T.Ö. A.).

Buna ilaveten yapılan mülakatlarda gözle görülen bir şekilde bireyselleşmenin ön plana çıktığı, bireysel çıkarların hatır-gönül ilişkilerinin yerini aldığı, paranın ve mal-mülk sahibi olmanın bireyin statüsünü yükselten faktörler oldukları tespit edilmiştir. Kardeşler arasındaki ilişkilerin bile çıkar temeline dayandığı görülmüştür. Özellikle yatay hareketlilik (yakın kent merkezlerine güntü birlik gidiş gelişler) ve TV, kapalı köy toplumundan pazara açık, pazar için üretim yapan ve dışarıyla daha fazla bütünleşmiş bir yapı ortaya çıkarmıştır denebilir. Tabi bundaki en temel faktör, sulamayla birlikte eskiye oranla gelirden bir kaç kat artışın meydana gelmiş olmasıdır.

Ek olarak, sulamadan önce ikinci ürünün bilinmediği ve ikinci ürün ekiminin sulama sonrasında ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Daha önce genellikle buğday, mısır, yer fıstığı, patates, karpuz ve pamuk (sadece sulanabilen alanlarda) tek ürün olarak elde edilirken, sulamadan sonra bu ürünlerin yanısıra özellikle yer fıstığı, mısır, soya ve susam ikinci ürün olarak elde edilmeye başlanmıştır. Ayrıca 1980'li yıllarda pamuk ekimi çok karlıydı. İnsanlar asıl gelirlerini pamuktan elde ediyorlardı. Yörede pamuğa dayalı küsbe, yağ, çırcır ve iplik fabrikaları kuruldu. Sonuç olarak özellikle Adana ilinde kişi başına düşen gelirden önemli bir artış meydana gelmiştir. Bununla birlikte Adana'nın 1999 yılında 3,500 \$'lık kişi başına düşen geliri, Osmaniye'nin kişi başına düşen gelirinin neredeyse iki katıdır. Osmaniye'nin ekonomisi ağırlıklı olarak tarımsal üretime dayalıdır.

Sulamamın başlamasıyla birlikte ovada çiftçilerin ekonomik durumları, daha öncede belirtildiği gibi, sulama öncesi döneme oranla oldukça iyileşmiş ve yetiştirilen ürünlerde önemli verim artışı sağlanmıştır. Bu ürünler, sırasıyla soya fasulyesi, mısır, pamuk, yerfıstığı ve değişik sebzelerden oluşmuştur. Yörede özellikle buğday üretiminde de verim artışı elde edilmiştir. Bilindiği üzere mevsim yağışları yeterli olduğundan buğday için sulamaya gereksinim duyulmamaktadır. Ancak Çiftçi Eğitim Servisi çalışmaları sonucunda, üreticinin teknik konularda aşama kaydetmesi ve daha önce yapılmayan sürme hastalığı (Tilletia foetidae) ile tohum ilaçlaması mücadelesi ve ekim nöbetinin değiştirilmesiyle yabancı ota karşı verilen mücadele sonucunda verimde % 34'lük bir artış sağlanmıştır. Bu artışta, daha önce Meksika kökenli buğdayların yerini İtalyan kökenli Orso'nun almasında katkıları olmuştur. Diğer ürünlerde de (yer fıstığı, susam, patates, mısır, çeltik, soya, seracılık, turunçgiller (portakal, mandalin, limon) önemli ölçüde artışlar olmuştur. (Detaylı bilgi için bkz. Çiftçi Eğitimi Servisi Kapanış Raporu). Ovadaki tarımsal üretimin parasal değeri, 1998 verilerine göre, 90 Milyon Dolar'dır. Aşağıdaki mülakat notu, yaşanan değişimleri özetlemektedir:

Gelir artışı ertesi yıl hemen tarım makinalarına yansdı. Herkes başta traktör olmak üzere gerekli olan bütün tarım makinalarını aldı. Tabi 10-15 dönüm alanları kastetmiyorum. Makinaların alınması ve gerekli gübre ile ziraai ilaçları satın alabilme imkanı bu yöredeki çiftçilerin modern tarıma geçişlerini sağladı. Buradaki çiftçi öyle bir hale geldiki yeni bir makina, ilaç veya gübre çıksın hemen ondan edinme ve kullanma yoluna gidiyor. Çiftçilerin sulamadan önceki ilk kuşağı cahildi. Gelir normal bir hayat sağladığı için okumak da pek yoktu. Ancak barajdan sonra gelir bir kaç kat artınca özellikle büyük toprak sahibi olanlar çocuklarını İstanbul'daki Galatasaray ve diğer yabancı isimli okullarda okutmaya başladılar. Bu durum halen devam ediyor. Buralardan mezun olan çocuklar, üniversite eğitimlerini de çoğunlukla Amerika ve Avrupa gibi gelişmiş ülkelerde yapmaya başladılar. Hatta bunların bazıları ziraat üzerine dışarıda tahsil gördü ve buraya dönünce modern tarım tekniklerini uygulamakla kalmadılar, uluslararası ziraat borsalarını, örneğin Amerika ve İngiltere pamuk borsalarını da izlemeye başladılar. Bunu internet aracılığı ile yapıyorlar. Sayıları fazla olmasada, bu gün bu yörede bilgisayarlı tarım yapan çiftçiler bulunmaktadır (B.A.).

Sulama: Yörede baraj öncesi kuru tarım tekniği uygulanıyordu. Baraj ile birlikte sulu tarıma geçildi. Ceyhan sulamasının su kaynağı Ceyhan Nehri'dir ve baraj yerinde Ceyhan Nehri'nin yıllık akımı 5.20 milyar m³/yıl dır. Kuraklık yıllarında yıllık rezervuara net su akışının sulama talebinin üç katı olacağı varsayılmıştı. Fakat yukarı nehirde inşa edilmekte olan barajlar dikkate alınmadan bu öngöründe bulunulmuş ve ayrıca yörede, ikinci ürün de

hesaba katılmamıştır. Bu iki olumsuz etki özellikle ikinci ürün ekim hazırlığı aşamasında suyun talebi karşılayamamasına yol açmıştır.

Sulama kapasitesinin 97.000 ha olarak uygulanması öngörülmüş olmasına karşın gerçekleşen sulama miktarı yarıya düşmüştür ve pompalı olmak üzere 147.000 hektardır. Aslantaş Barajı ile gerçekleştirilen toplam sulama alanı ise 113 241 hektardır. Elde edilen verilere göre, sulama sahasında 52 708 parsel vardır. Çiftçi (mükellef) sayısı ise 32 389 dur. Sulamadan istifade eden toplam köy sayısı 108 dir. Ayrıca Ceyhan ilçesine bağlı 4 adet mahalle de sulamadan yararlanmaktadır. Kısacası, havzada sulamadan istifade eden toplam kırsal yerleşim birimi sayısı 112 dir. Bu bölgede DSİ'ne bağlı şu işletme başmühendislikleri görev yapmaktadır: (1) Ceyhan İşletme Başmühendisliği, (2) Kadırlı İşletme Başmühendisliği, (3) Köşreli İşletme Başmühendisliği, (4) Osmaniye İşletme Başmühendisliği. Ayrıca yörede toplam 17 sulama birliği görev yapmaktadır. 1993 yılından itibaren sulama, çiftçilerin kurmuş oldukları sulama birliklerine devredilmiştir. Bölgede yağmurlama-damlama sulama sistemi 1979 yılından itibaren hızla gelişmiştir. 1983 yılı sonu itibarıyla ekim alanının % 85'i bu sulama sistemiyle sulanmaya başlanmıştır. Geriye kalan % 15'lik kısımda ise karık usulü sifonla sulamaya devam edilmektedir. "Eski sulama biçiminin değişmesi ile yavru döllerdeki çürüme önlenmiş ve karpuzda % 264'lük bir verim artışı elde edilmiştir" (AZO).

2.3.4. Turizm

Karatepe-Aslantaş açık hava müzesi, baraj çevresindeki en önemli turistik yer ve Osmaniye'nde tek müzesidir. Proje dökümanında turizm ve eğlence fayda, maliyet ve etkilerine sınırlı olarak yer verilmiştir. Bununla birlikte, küçük bir haçlı kalesinin sular altında kalacağı, Hitit eserlerine ulaşımın geliştirileceği ve barajın arkeolojik yapıyı olumsuz yönde etkilemeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca baraj suyunun diğer tarihi eserlerin batmasına yol açmayacağı vurgulanmıştır. Karatepe harabelerinden dolayı, özellikle Prof. Dr. Halet Çambel'in yoğun çabaları sonunda, baraj ilk tasarlanan gövde yüksekliğinden 12,5 m daha aşağıya çekilmiş ve böylece müze sular altında kalmaktan kurtulmuştur. Aslında DSİ'nin öncelikle ekonomik kaygıyı önde tuttuğu ifade edilmiştir. Ancak burada, Çambel'in dönemin hükümeti ve özellikle de Turizm ve Kültür Bakanlıkları nezdindeki girişimleri sonucu projede yükseklik açısından değişikliğe gidildiği belirtilmiştir. Bu tasarım değişikliğinin, planlanan çıktılar üzerinde bir değişikliğe sebep olup olmadığı konusunda gündeme getirilmiş ve şu bilgiler alınmıştır: "Baraj yüksekliğinin 12,5 m aşağıya çekilmesi, öyle büyük bir kayba yol açmadı. Sadece de-polamayı etkiledi. Önce su birikip enerjiye verilecekti; seviye inince su di-

rekt enerjiye verildi. Dolayısıyla aşağı çekme, projenin çıktıları üzerinde pek olumsuz bir etkiye yol açmadı" (B.A. DSİ VI. Bölge Müdürlüğü).

2.3.5. Kadının Konumu ve Miras

Kadınların ana uğraşları günlük ev işlerinden oluşmaktadır. Yapılan mülakatlardan öğrenildiği kadarıyla, yöredeki yerli insanlar ne kadar yoksul olurlarsa olsunlar, kadınlarının ev dışında çalışmalarına izin vermemektedirler. Bu durum, hem baraj öncesi ve hem de baraj sonrası değişmemiştir. Oysa, bölgeye sonradan yerleştirilmiş olan Doğu Avrupa ve Balkan kökenli göçmenlere bakıldığında; onların, özellikle sulama öncesinde ek bir gelir getirmesi amacıyla kadınlarının dışarıda, başkalarının işlerinde çalışmalarına izin verdikleri ve bu durumun hiçte yadırganmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu kişiler, özellikle sulamadan sonra kadınlarının dışarıda çalışmayı bıraktıkları ve çoğunlukla ev işleri ile meşgul olduklarını ifade etmişlerdir. Bu değişikliğin temel nedeni, sulamadan sonra gelirdeki artışın kadının ek bir gelir için dışarıda, başkasının işinde çalışmasına gerek bırakmadığı biçiminde dile getirilmiştir. Kadınların evde kalması, onların kendi ev işlerini daha verimli bir şekilde yapmalarına, çocuklarına (bakım ve yetiştirme) daha fazla zaman ayırmalarına ve kendilerine ayıracakları daha fazla bir serbest zamanlarının olmasına yol açmıştır.

Bu araştırmanın önemli bulgularından bir diğeri ise kız ve erkek çocukların aldıkları miras ile ilgilidir: Elde edilen veriler, mirasın kız ve erkek çocuklar arasında eşit oranda paylaşılıyor olduğunu ortaya koymuştur. Proje öncesi dönemde, özellikle arazilerin susuz ve gelir düzeyinin düşük olduğu köylerde, mirasın kız ve erkek çocuklar arasında eşit paylaşılmadığı, hatta bazı yörelerde kız çocuğuna mirastan hiç pay verilmediği; ancak baraj sonrası gelir artışının, kadının eğitim düzeyini yükseltmekle kalmayıp onu bir anlamda dış dünya ile benzeştirdiği ve entegre ettiği ve bununda kızların kendi erkek kardeşleri gibi mirastan eşit pay almalarına yol açtığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bir bütün olarak kadının konumunda barajdan sonra önemli ölçüde bir yükselmenin olduğunu söylemek olanaklıdır.

2.3.6. Yerlerinden Edilen ve Yeniden Yerleştirilenlerin Ekonomik Aktiviteleri

Yerinden edilmiş ile yeniden yerleştirilmiş insanların yaşam standartları karşılaştırılacak olursa, yerinden edildikten sonra Adana'ya göç etmiş ve yerleşmiş olanların, en yüksek yaşam standartına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu kişiler çoğunlukla endüstride iş bulmuş ve düzenli bir gelirle birlikte sigortalı vb. olmuş, çocukları büyük kent olanaklarından yararlanmışlardır. Kategorilendirmenin ikinci sırasında, Kahramanmaraş'ın Feriye Kö-

yü'nde kırsal iskana tabi tutulmuş olanlar, üçüncü sırasında Ceyhan İlçesi Büyükmangıt Köyü'ne kendi istekleri ile göç edip yerleşenler ve dördüncü, son sırada ise Osmaniye, Ceyhan, özellikle de Kadirli, Kozan ve Düziçi kent merkezlerine göç edip yerleşenler sayılabilir. Yaşam standartları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi aşağıda verilmiştir:

Düziçi'ne yerleştirilenlerin neredeyse tamamı vasıfsız işçilerdir. Daha çok gündelik inşaat işleri (amelelik) ile Ceyhan Ovası'nda yerfıstığı ve hatta Karadeniz'de fındık hasatı işlerinde mevsimlik işçi olarak çalışmakta ve yaşamlarını bu şekilde kazanmaktadırlar. Kısacası nerede ve nasıl iş bulurlarsa orada ve o işlerde yevmiye karşılığı çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bazıları, evlerinin etrafındaki küçük bahçelerde kendi ev ihtiyaçları için soğan, patates, domates, patlıcan ve biber gibi sebzeler yetiştirdiklerindeki belirtmişlerdir. Bir kaç kişininde eski köylerinde küçük çaplı çiftçilik yaptığı ve yaşamlarını bu şekilde kazandığı tespit edilmiştir.

Kahramanmaraş'ın Ferihs Köyü Atizi Mahallesi'ne yerleştirilenler, kendilerine KHGM'nce tahsis edilmiş, verilmiş olan arazilerde (aile başına ortalama 18 dönüm) çiftçilik yapmaktadırlar. Bu arazilerde çoğunlukla pamuk yetiştirilmekte ve çok az oranda da buğday ekimi yapılmaktadır. Bazı ailelerin, yine KHGM'nce 'donanım kredisi' çerçevesinde kendilerine verilmiş olan aile başına birer süt ineklerinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, hemen hemen her ailenin tavuk ve hindi gibi kümes hayvanları da mevcuttur. Aynı şekilde, evlerinin önündeki küçük bahçelerde kendi ihtiyaçları için domates, patlıcan, soğan ve biber gibi sebzeler de yetiştirilmektedir. İlk başlarda çok sıkıntılar çekmiş olduklarını ama şimdi durumlarının daha iyi olduğunu ifade etmişlerdir. Şu mülakat notu konuyu daha iyi özetlemektedir denebilir:

Barajda su tutulmaya başlanmasıyla yerimizi terk ettik. Bu evlere yerleştirilinceye kadar Kızılay çadırlarında kaldık. Ekmeğimizi el işine giderek yevmiyecilikle kazandık. Tabi o günler çok zor günlerdi. Çok zor şartlarda yaşadık. Şimdi, o günlere göre çok daha iyi. Şimdiki halimizden daha çok memnunuz. (Atizi, eski Gökahmetli Köyü'nden H.K.).

Ceyhan ilçesi Büyükmangıt Köyü'ne kendi istekleri ile göç edip yerleşenler -25 aile- burada kendi kamulaştırma bedelleri ile aile başına ortalama 15-25 dönüm arazi satın almışlar ve genellikle, bu arazilerde çiftçilik ile uğraşmaktadırlar. Ayrıca her aile inek, tavuk, hindi ve kaz gibi kümes hayvanlarınınada sahiptir. Sahip olunan arazi, tüm aile bireylerinin çalışma ve yaşamlarını buradan kazanmalarına yetmediği için, özellikle gençlerin çoğunluğu çevre köyler ile Ceyhan ilçesi kent merkezinde (köye 2 km uzaklıktadır) gündelik işlerde tarım işçisi veya amele olarak yevmiye karşılığı ça-

ışmaktadırlar. Bu köylülerde yukarıda bahsedilenler gibi, aynı şekilde kendi evlerinin önündeki küçük bahçelerde kendi ihtiyaçları için domates, patlıcan, patates ve soğan gibi sebzeler yetiştirmektedirler.

Yerlerinden edilmiş olan ve kendi istekleri ile Adana'ya yerleşmiş, çoğunlukla sanayide düzenli iş bulmuş olanların, elde edilen verilere göre, işlerinden emekliye ayrıldıkları tespit edilmiştir. Çocuklarının ise kentte değişik alanlarda iş kurdukları veya çalışıyor oldukları belirlenmiştir.

Yerlerinden edilmiş olan diğer kişiler ise Osmaniye, Ceyhan ve Kadirli kent merkezlerine göç etmiş ve buralara yerleşmişlerdir. Bu kişiler, çoğunlukla vasıfsız işçi olarak buldukları günlük her türlü (tarım işçiliği, inşaat ameleliği vb.) işte çalışarak yaşamlarını kazanmaktadırlar. Bazılarının ise seyyar satıcılık yaptıkları tespit edilmiştir.

2.3.7. Projeden Sonra Deavam Etmiş Olan Yardımlar

Bilindiği üzere barajdan etkilenen insanları iki ana gruba ayırmak olanaklıdır: Bunların ilki, arazi ve/veya evleri rezervuar alanında kalmış olan köylüler. İkincisi ise havzada olupta taşkından kurtulan ve sulamadan istifade eden köylülerdir. İlk gruba ne tür desteklerde bulunulmuş olduğu 'kamulaştırma' ve 'yeniden iskan' bölümlerinde açıklanmıştır. İkinci gruba ise verilen destek şu şekildedir: Baraj inşaat kararının kesinleşmesi ile yörede 1974 yılında 'Çiftçi Eğitim Servisi' çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, yeni sulamaya açılan alanlarda, çiftçilere sulu tarım ve bitki yetiştirme tekniklerini öğretmek, birim alandan en yüksek verimi almak olmuştur. Böylece gelir düzeyi artacak olan çiftçilerin sosyal yaşamlarında olumlu değişikliklerin gerçekleştirileceği varsayılmıştır.

Dünya Kalkınma Bankası ile yapılan anlaşmada, her ilçede 2 tarla, 1 ziraatçi mücadele, 1 sulama, 1 hayvancılık konusunda ziraatçi yüksek mühendisi; yine her ilçede 10 ziraat teknisyeni ve 22 formen ile hizmet yapılması öngörülmüştü. Ancak buna karşın, projenin başlangıcı olan 1974 yılında 3 ilçede (Ceyhan, Osmaniye ve Kadirli) toplam 2 ziraatçi yüksek mühendisi, 7 ziraatçi teknisyeni ve 4 araç ile çalışılmıştır. 1983 yılında çalışmalar, 11 ziraatçi yüksek mühendisi, 23 ziraatçi teknisyeni, 7 ev ekonomisti ve 24 formenle yürütülmüştür. Üç ilçede 10 'Köy Grubu Ziraat Teknisyenliği' faaliyete geçirilmiştir. Alanda çalışan elemanlar, ayda bir kez merkezde toplanarak görüş alışverişinde bulunmuşlar; ilgili sorunlar ve çözüm yolları üzerinde eğitim çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca zaman zaman verilen kurs ve seminerlerle yöre çiftçisine en son tarımsal bilgiler verilmiştir. Kuruluşundan 1983 yılı sonuna kadar bu proje çerçevesinde projeye alınan saha, köy sayısı, çiftçi aile sayısı ile nüfusları şu şekildedir:

Table 6: Arazi, Köy ve Çiftçi Aileleri Sayıları ile Çiftçi Eğitim Servisi Projesinden Yıllara Göre Yararlananlar

YILLAR	Arazi (Da)	Köy Sayı- rı	Çiftçi Aile Sayısı	Nüfus
1974	175 665	14	3 136	20 352
1975	240 160	18	3 686	23 200
1976	358 983	28	5 147	32 353
1977	591 733	47	7 307	44 668
1978	659 846	55	8 303	49 863
1979	678 543	57	8 577	51 683
1980	738 528	63	9 480	56 389
1981	859 410	72	11 133	83 206
1982	842 000	72	10 674	73 907
1983	823 552	78	11 402	80 369

Kaynak: T.C. Tarım-Orman ve Köyişleri Bakanlığı Ceyhan-Aslantaş Çiftçi Eğitim Servisi Proje Liderliği Kapanış Raporu (1974-1983), Şubat 1984, Ceyhan.

Çiftçi Eğitim Servisi, sulamada kullanılacak olan aletler konusunda da çiftçileri eğitmiştir. Örneğin sifon, karık sifonu, lister çapa ve tava makinası uygulamalı olarak çiftçilere gösterilmiş ve kullanmaları sağlanmıştır. Ayrıca gübreleme konusunda da fir-fır gibi gübreleme makinaları devreye sokulmuştur. İlaçlı mücadele için makinaların (ör., pulverizatör) kullanılması sağlanmıştır. 1973 yılından 1983 yılı sonuna kadar 'Traktör Kullanma ve Bakım Kursları'nda 1150 çiftçiye kurs belgesi verilmiş ve traktör ehliyetleri almaları sağlanmıştır. Bu dönemde, çiftçilerin satın almaları zor olan balya makinası, çayır biçme makinası, fidan burgusu ve seyyar selektör gibi makinalar kiraya verilerek çiftçilerin hizmetine sunulmuştur.

Bu eğitim projesinin yanısıra devlet tarım kredileri vasıtasıyla da çiftçilere destek hizmeti sunulmuştur. Bölge çiftçisi, Tarım Kredi Kooperatifleri, TC. Ziraat Bankası ve az oranda da olsa özel bankalardan krediler almıştır. Özellikle sulamadan önce devletin verdiği krediler miktar olarak yetersiz olduğu için bazı çiftçilerin tefecilerden faizli borç para aldıkları ve daha sonra bunları ödemekte güçlüğü düşükleri için problemler yaşadıkları ifade edilmiştir. Sulamadan sonra özellikle ikinci ürünün devreye girmesi ile gelirlerde artış olmuş ve peşin, dolayısıyla ucuz alımlar maliyeti düşürmüştür. Bu durum ise daha fazla gelir artışı sağlamıştır. Buna rağmen çiftçiler yine de Tarım Kredi Kooperatifleri ile Ziraat Bankası'ndan krediler kullanmışlardır. Fakat alınan kredilerin geri ödeme oranları düşük olmuştur. Bunun nedeninin, çiftçinin verimli geçen yıllarda yeni yatırımlara yönelmesi ve özellikle

devlet kuruluşlarına olan borcun zamanında geri döndürülmesini sağlayıcı tedbirlerin yeterli olmamasıdır denebilir.

1974 yılında çalışmalarına başlayan Aslantaş Çiftçi Eğitim Servisi bölge tarımına şu konularda katkılarda bulunmuştur:

1. Bölge çiftçisine, sulama zamanı, sulama aralığı, bir sulamada verilecek su miktarı, sulama sistemleri, sulamada kullanılacak araçlar gibi sulu tarım teknikleri öğretilmiştir.
2. Çiftçilere, tarımı yapılan bitkilerin yetiştirilme teknikleri öğretilmiştir.
3. Bölgeye yeni bitkilerin, örneğin soya, girmesi ve benimsenmesi sağlanmıştır.
4. Aynı arazide sürekli aynı bitkilerin yetiştirilmesinin hastalık ve zararlıların çoğalmasına yol açacağı çiftçilere anlatılarak münavebe uygulanması sağlanmıştır.
5. Daha önce ikinci ürün bilinmezken bu gün özellikle buğday alanları yeni ürünler için kullanılmaktadır ve hemen hemen tüm yörede ikinci ürün ekimi yapılmaktadır.
6. Sera sebzeçiliğinin geliştirilmesi teşvik edilmiş ve seracılık yörede giderek yaygınlaşmıştır.
7. 1973 –1983 yılları arasında 11 402 çiftçi ailesi (80 369 nüfus) eğitilmiş ve tarım alanındaki bilgileri artırılmıştır.

Bununla birlikte özellikle proje ile yerlerinden edilmiş olan insanlara, KHGM'nün bir kısmına sağladığı yeniden yerleştirme hizmet ve çalışmaları hariç, ne proje boyunca ve ne de proje sonrası her hangi bir konuda ek bir sosyal yada ekonomik hizmet veya yardım yapılmadığı, yeni yaşam ve yerleştikleri çevreye uyum sağlamada da her hangi bir yol gösterme ve/veya izleme çalışmasında bulunulmadığı, uygun bir program oluşturulmadığı gözlenmiştir. Aslında Türkiye'de, mevcut ilgili yasalarda bu tür konularda bir hizmet veya çalışmanın sunulmasını gerekli kılan yasal bir zorunlulukta ne yazıkki mevcut değildir.

2.3.8. Kazananlar ve Kaybedenler

Aslantaş Baraj Projesi bir bütün olarak göz önüne alındığında projeden değişik biçimde etkilenmiş olan insanlardan hem kazanan ve hem de kaybedenlerin olduğu tespit edilmiştir. Kazananlar, proje sonrası ortaya çıkan, taşkından korunma ile sulama olanaklarından yararlananlar; kaybedenler ise

proje dolayısıyla yerlerinden edilerek daha önceki yaşam standartlarının altına düşmüş olanlar olarak verilebilir. Bu iki grubu, kaybettikleri ve kazandıkları çerçevesinde şu şekilde vermek olanaklıdır:

2.3.8.1. Projeden Dolayı Kaybetmiş Olanlar

1. Yerlerinden edilmiş, tarımsal iskan yapılacağı söylenmesine karşın, Düziçi'nde kentsel iskana tabi tutulanlar. Bu kişiler, kendilerine kırsal iskan sözü verilmiş olmasına karşın, kentsel iskana tabi tutulmuşlardır. Elde edilen veriler, bu kişilerden hiç kimsenin kentsel iskandan ve maruz kaldıkları sonuçtan memnun olmadığını ortaya koymuştur. Kendilerini, her açıdan kaybedenler kategorisinde değerlendirmektedirler. Projeden dolayı çok acı çektiklerini, yıllarca ortalıklerde süründüklerini ifade etmişlerdir.
2. Baraj altında kalmış olan eski yerleşim yerinde orta ve büyük ölçekte toprak sahibi olupta kamulaştırma bedellerini almış, ancak bu paraları yatırıma dönüştürmemiş, kısa sürede tüketmiş olan orta ve büyük ölçekli toprak sahipleri. Bu kişiler, kendilerine her hangi bir konuda yol gösterilmediği için kısa süre sonra paralarını tükettiklerini ve vasıfsız işçi konumuna düştüklerini belirtmişlerdir. Bunların çoğu, yerlerinden edildikten sonra Kadirli'ye yerleşmiş olanlardır. Benzeri sonuçlar, GAP bölgesinde elde edilmiştir (Sosyoloji Derneği, 1994; Gökçe, 2003).
3. Köylerinin merkezi yada evleri rezervuar altında kalmamış olmasına rağmen arazileri su altında kalan ve hala bu köylerde yaşayan aileler. Bu aileler, aldıkları kamulaştırma bedeli ile yakınlarında alacakları toprak olmadığı için ve köylerindeki göç etmedikleri için zaman içerisinde aldıkları paraları herhangi bir yatırıma dönüştürmeden tüketime yönlendirmiş ve bir süre sonra da tüketmişlerdir. Bununla birlikte, yine de bazıları, aldıkları kamulaştırma bedelleri ile hayvan almışlar ve hayvancılığa başlamışlardır. Fakat yörenin 'Milli Park' ilan edilmesi, bu kişilerin hayvancılık yapma olanaklarını ortadan kaldırmış ve bunlarda diğerlerinin konumuna düşmüşlerdir.
4. Genel anlamda işçiler. Sulamadan sonra gelirden meydana gelen artış, çiftçilerin yeni tarımsal teknolojilere sahip olmalarına olanak vermiştir. Bu nedenle eskiden el emeği ile yapılan pek çok iş artık makinelerle yapılmaya başlanmıştır. Bu teknolojiler, işgücüne duyulan gereksinimi, çoğunlukla ortadan kaldırmış ve pek çok tarım işçisi işini kaybetmiştir. Diğer bir deyişle, makinanın işçinin yerini alması, çiftçilerin işgücü harcamalarından tasarruf sağlamalarına yol açmıştır. Bununla birlikte, ilk başlarda pamuk üretimi yapılıyor iken, özellikle mevsimlik işçi sayısının

da bir artış olmuş ancak son 10 yıldan beridir giderek artan maliyet fiyatları ile pamuk fiyatlarındaki yetersiz artış, ekip biçimi daha çok makinelerle yapılan diğer ürünlere yönlendirmiş ve özellikle 1990'dan sonra her yıl giderek artan, pamuk ekiminden vazgeçme de tarım işçilerine olan talebi azaltmış ve yörede tarım işçiliği oranı oldukça azalmıştır. Pamuğun yerini alan mısır ve soya fasulyesi gibi yeni ürünlerde işçiye çok fazla gereksinim duyulmamaktadır; ekip-biçme işlemi, tamamen makineler aracılığı ile yapılmaktadır. Sonuçta, pek çok mevsimlik ve/veya sürekli işçiye olan talepte önemli bir azalma olmuştur. Bu durum ise, bu işçilerin yaşamlarını kazanmaları konusunda sıkıntılar ortaya çıkarmış ve bu insanları yeni arayışlara itmiştir. Bu nedenle, mevsimlik ve sürekli tarım işçilerini de 'kaybedenler' kategorisinde değerlendirmek olanaklıdır.

5. Ovada olup baraj öncesi arazilerini Ceyhan Nehri'nden, su parası ödemeden sulayıp şimdi sulama için para ödemek zorunda kalan köylüler. Barajdan önce, özellikle arazileri nehir yatağı kenarında olan çiftçiler, arazilerini nehir suyundan bedava olarak suluyorlardı. Fakat baraj inşa edildikten sonra, çiftçiler sulama kanalları aracılığı ile temin ettikleri sulama suyu için para ödemek zorunda kaldılar (dönüm başına yaklaşık 3 ABD Doları). Bu durum da, söz konusu çiftçiler için bir kayıp olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen aynı çiftçiler, proje ile ilgili genel bir değerlendirme yaptıklarında, baraj bir bütün olarak göz önüne alındığında, sonuçtan çok memnun olduklarını, en azından artık taşkın tehdit ve korkusu ile yaşamaktan kurtulduklarını ifade etmişlerdir. Aynı çiftçiler, barajdan sonra, yörede ikinci hatta bazen üçüncü ürün ekiminin de olanaklı hale geldiğini belirtmişlerdir. Projeyi bu açıdan değerlendirdiklerinde, kendilerini aynı zamanda 'kazanlar' kategorisinde de görmektedirler.
6. Köyleri rezervuar alanında kalan topraksız kimseler. Yapılan mülakatlarda bu tür kişilerin sayıca çok fazla olmadıkları tespit edilmiştir. Bu kişilerin neden kaybedenler kategorisine alındıkları şu şekilde açıklanabilir: Bu kişiler eski köylerinde, hemen hemen her zaman yevmiye ile iş bulduklarını, çobanlık ve küçük çaplıda olsa hayvancılık yaparak geçimlerini sağladıklarını ve ev kirası, yakıt parası ile su parası vermiyor olduklarını belirtmişlerdir. Oysa baraj sonrası yerleşmiş oldukları ilçelerde (özellikle Osmaniye, Kadirli ve Düziçi) bütün bunlara para ödemek zorunda kaldıklarını; dahada kötüsü şimdi yaşadıkları yerlerde her gün iş bulmanın da olanaklı olmadığını ve yılın pek çok günü işsiz kaldıklarını; geçimlerini sağlamak için bazen İstanbul, Bursa hatta 15 – 20 günlüğüne

çokluk çocuk Karadeniz Bölgesi'ne fındık toplamaya gitmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

7. Yerlerinden edilenleri kabul eden köyler. Bu köylülerin kayıpları daha çok şu alanda olmuştur. Kendi köylerinin sınırları içinde bulunan ve kendilerince mera veya arazi olarak kullanılan hazine arazilerinin yeni gelenler için iskan amaçlı olarak kullanılması, onların yararlandıkları toprak (mera ve arazi) miktarını sınırladığıdır.

2.3.8.2. Projeden Dolayı Kazanmış Olanlar

1. Baraj inşaatıyla arazileri sulama olanağına kavuşmuş olan köylüler. Sulama ile elde ettikleri ürün miktarları ve haliyle gelirlerinde önemli ölçüde bir artış olmuş ve bu durum yaşam koşullarına olumlu olarak yansımıştır. Ayrıca sulama, ikinci ürün elde etmeyi olanaklı kılmıştır. Şu mülakat notu bu kazanımları daha net bir biçimde vermektedir:

Baraj öncesi ve sonrası bir karşılaştırma yapılacak olursa şunlar söylenebilir: Barajın yapılması son derece yararlı. Keşke yapılmasaydı diyecek hiç kimse çıkmaz. En azından bizim köyde. Çünkü sulamadan önce -ki ben 46 yaşındayım- ben de dahil çocukken arazisi sulu olan ovadaki başka köylere yevmiyeyle çalışmaya giderdik. Tersine, bize başka köylerden veya Doğudan işçi gelmeye başladı. Hatta bunlardan bazıları -ki bunlar Kürt kökenlidir- köyümüze yerleştiler. Şimdi toprak sahibidirler. Köyle kaynaştılar. Ancak çok çocukları var. Örneğin, 21 oyları var. Özellikle muhtarlık seçimlerinde rakip muhtarlar bunlara, oylarını almak için, şirin görünüyorlar, taviz veriyorlar. Örneğin, köyün ortak malı onlara kiraya veriliyor. Ama bunlar bizim köylülerle kirve oldular, muhacir köylerden kız aldılar. Cenazemize, hastamıza gelirler, katılırlar. Anlayacağına kaynaşmış gittik işte. Bir de barajdan önce evlerimiz 'Huğ'du. Çatıları otlarla örtülürdü. İki yılda bir değiştirmek gerekiyordu. Barajdan sonra önce çinko levha çatılar, arkasından betonarme evler oldu. Barajdan önce tuvalet yoktu, artık tuvaletler evlerin içinde olmaya başladı. Millet traktör, otomobil almaya başladı. Bütün evlerde buzdolabı, TV, çamaşır, bulaşık makinası olmaya başladı. Evlerin içerisine kadar bedava su taşındı ve hala bedava. Daha önce köyün içinde tek çeşme vardı. Herkes buradan kovalarla suyunu taşırdı. Çocukların eğitimine büyük önem verildi. Baraj öncesi çocuklar, komşu köye yürüterek okula gidiyorlarken, köye okul yapıldı. Barajdan sonra gelir artınca millet, çoğunlukla iki çocuk yapmaya başladı" (V.Cuma ve A.).

2. Baraj öncesi arazileri ve köyleri taşkınlardan zarar gören köylüler. Proje öncesi taşkından zarar gören toplam köy sayısı 36'dır. Bu köylerin idari

olarak bağlı oldukları ilçelere göre dağılımları şu şekildedir: Ceyhan (16 köy), Yüreğir (13 köy) ve Karataş (7 köy). Bilindiği üzere, Aslantaş Barajı'nın yapılış amaçlarından bir tanesi taşkın önleme ve kontrol altına almaktır. Barajın inşaatıyla her yıl görülen taşkın, çok büyük ölçüde kontrol altına alınmıştır. Ancak, özellikle Savrun ve Sumbas gibi yan dereler nedeniyle ovada taşkın problemleri tam olarak önlenememiştir. Özellikle yağmurun fazla yağdığı dönemlerde bu küçük dere yataklarında sellerden dolayı zaman zaman taşkınlar yaşanmaktadır. Oadaki tüm taşkın problemlerinin çözülebilmesi için Savrun Nehri üzerinde bir barajın yapılması önerilmektedir.

3. Baraj gölünde modern anlamda balıkçılık yapan kuruluşlar. İlk başlarda bu alanda çevre köyler kooperatifler kurmuşlar ancak verimli olamadıkları için kapanmışlar ve daha sonra Osmaniye Valiliği'nce ihale ile baraj gölü balıkçılık için yöre dışında insanlara kiraya verilmiştir. Şimdi 86 ton/yıl üretim var. Yapılan çalışmalar, yöre insanının bu konudan rahatsız olduklarını ortaya koymuştur.
4. Barajın faaliyete geçmesi ile elektrik enerjisi kullanma olanağına kavuşan elektrik tüketicileri.
5. Yöredeki verim artışı sonucu ticaret ve nakliyat alanında iş kuran kişiler ile yöredeki ticari ve ekonomik canlanma sonucu iş kapasiteleri artmış olan esnaf.
6. Baraj inşaatını yapmış olan Doğu Şirketi ve çalışanları da edinmiş oldukları deneyim ve uzmanlaşmadan dolayı kazananlar kategorisinde değerlendirilebilirler.
7. Genel anlamda ülke. Çünkü sulamayla birlikte yörede dekar başına alınan ürün ile kişi başına düşen gelir miktarı önemli ölçüde artmıştır.

2.3.9. Öğrenilen-Çıkarılan Dersler

Baraj projesinin kimlere hangi alanda deneyim ve bilgiler sağladığı konusuna bakıldığında şunları söylemek olanaklıdır:

1. DSİ, projenin planlamasını yapmış ve ihaleye vermiştir. Dolayısıyla planlamada çalışmış olan tüm teknik ve idari personel bir deneyim ve bilgi kazanmıştır. Dolayısıyla, ilgili personel benzer yeni projeleri çok daha kolay ve eksiksiz hazırlama bilgi ve yeteneğine kavuşmakla birlikte, yapılması ve yapılmaması gerekenler konusunda gereksinilen bilgileri elde etmiştir.

2. Aynı şekilde DSİ, sulama ve sulama kanalları, kamulaştırma vb. konularda deneyim ve bilgi kazanmıştır.
3. İnşaatı gerçekleştirmiş olan 'Doğuş İnşaat' şirketi, bu proje kendisinin ilk baraj projesi olduğu için büyük deneyim kazanmış ve sonraki projeleri için bir bilgi ve deneyim birikimi elde etmiştir.
4. Köy Hizmetleri, hem kentsel ve hem de tarımsal iskan konusunda deneyim ve bilgi kazanmış ve yaptıkları işten önemli dersler çıkarmıştır.
5. Sulamaya kavuşmuş olan köylüler, Çiftçi Eğitim Servisi Programı ile yeni tarımsal deneyim ve bilgiler kazanmışlardır.

2.4. Genel Bulgular

Bu bölümde, yukarıda açıklanan bulguların dışında kalan diğer bulgulara yer verilmiştir.

1. Projede, içme suyu ile ilgili bir beklenti-öngöründe bulunulmamış ve projede içme suyuna hiç yer verilmemiştir. Ancak son yıllarda Osmaniye ili için içme suyu talebi olmuş fakat projede bu durum öngörülmediği için şimdilik bu konuda bir çalışma mevcut değildir.
2. Baraj projesi ile ilgili olarak hesap edilmemiş olan bir diğer etki ise şu şekilde gerçekleşmiştir: Baraj bittikten ve rezervuara su doldurulduktan sonra, baraj civarındaki bazı köylüler DSİ'ye başvurmuşlar ve barajın etkisi ile heyelan meydana geldiğini ve arazilerinde su çıktığını söylemişler. DSİ, şikayet üzerine bölgeye uzman ekip göndermiş ve durumu incelemiştir. Vatandaşların başvurusu doğru ve haklı olarak değerlendirilmiştir. Bunun üzerine DSİ VI. Bölge Müdürlüğü, durumu ve ek tazminat istediğini Genel Müdürlüğe bildirmiş. Genel Müdürlük ek bütçe vermiş ve zarara uğrayan köylülerin tazminatları ödenmiştir. DSİ yetkilileri bu durumu beklenmeyen bir sonuç olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü aynı yetkililer, baraj yapım aşamasında, alanın bu tür su sızdırma, heyelan vb. durumlarının daha başlangıç aşamasında tespit edilerek gerekli önlemlerin alındığını; dolayısıyla bu tür bir gelişmeyi beklemediklerini ifade etmişlerdir.
3. Ana raporlar, sosyal ve çevresel konulardaki etkileri geniş bir şekilde ele almakla birlikte, o günkü koşullarda Çevre Etki Değerlendirme ve Sosyal Değerlendirme yapma zorunluluğunun olmamasının yarısına karar vermede katılımcılık ve danışma mekanizmaları bugünkü kadar yeterli olmamıştır.

4. Rezervuar alanında toprağı/taşınmazı bulunanların çoğunluğu tazminatlarını nakit olarak almış ve yeni yerleşim yerlerini kendileri seçmiştir. Yeni yerleşim alanının tercihinde, ilk etapta, rol oynayan üç ana sebep belirmiştir:
  - Alım güçlerinin yeteceği ev yapmaya ve tarıma uygun toprağın mevcudiyeti,
  - Tarım dışı istihdam olanaklarının mevcudiyeti,
  - Yerleşilen yerde yaşayan yerel toplulukla benzer sosyal/etnik geçmişe sahip olmak.
5. Su altında kalacak olan tarihi eser ve mezarlıkların olup olmadığı konusuna bakıldığında, Karatepe harabeleri suyun ulaşamayacağı bir yere taşınmıştır. DSİ mezarlıkların kamulaştırma bedelini köylülere ödediğini belirtmiştir. Ancak onların mezarlarının taşınması konusunda hiç bir hizmet verilmemiştir. İsteyen köylüler kendi mezarlarını taşımış, istemeyen taşımamıştır. Yapılan mülakatlarda, ev ve arazileri rezervuar alanında kalan Bulgaristan göçmeni Kıyıkçı Köyü Üzücek Mahallesi sakinlerinin mezarlarını rezervuar alanında bıraktıkları tespit edilmiştir. Sadece 2-3 kişi mezarlarını suyun ulaşmayacağı yere taşımıştır. Diğerleri ise, kendileri ile yapılan mülakatlardan anlaşıldığı kadarıyla, mezar taşımamanın mı yoksa taşımamanın mı günah olacağı konusunda bilgileri olmadığı ve bu konuda başkasındanda bilgi almadıkları için mezarları taşımamanın daha uygun olacağına karar vermişlerdir.
6. Çiftçilik yapan tüm vatandaşlar, etkin ve verimli sulama konusunda eğitilmemiş oldukları için bazı köylerde yanlış sulamalar sonucu toprağın verimli kısımlarının drenajlara aktığı ifade edilmiştir. Ayrıca su kanalları ile birlikte, daha önce yörede bilinmeyen yabancı ot tohumlarının tarlalara geldiği ve bu otlarla zirai mücadele yapılmak zorunda kaldığı ve bunun da ürün girdi fiyatlarını artırdığı tespit edilmiştir.
7. DSİ sulama kanaletlerini inşa ederken ikinci ürün hesaba katılmamış olduğundan, zaman zaman sulama suyu eksikliği yaşanmaktadır.
8. Sulamadan önce ikinci ürün bilinmezdi. Sulamadan sonra ikinci ürün elde edilmeye başlandı. Bu, özellikle ilk yıllarda ister istemez bir gelir artışı yarattı. Fakat diğer taraftan toprağı yordu. Bu durum yıldan yıla dönüm başına alınan ürün miktarını düşürdü. Yada çiftçi aynı ürünü almak için daha fazla gübre kullanımına gitmekte ve buda girdi maliyetinde artışlara neden olmaktadır.

9. Yörede, tam sayıları bilinmiyor olmakla birlikte tarıma dayalı sanayileşmede -çırcır, küspe, gübre ile ziraai makina fabrikaları vb.- bir artış gözlenmiştir.
10. 1984 yılında baraj kapağı kopmuş ve bu durum o yıl nehir yatağı civarındaki bir miktar ekili araziye su altında bırakmış ve zarara yol açmıştır. DSİ, bu zararı hak sahiplerine ödemediğini belirtmiş olmasına karşın, kapak kopuşunda ekili arazileri su altında kalan köylüler, 'hiç kimse bize bir tazminat ödemedi' biçiminde açıklamada bulunmuştur. Su altında toprağı kalan köylüler iki tür değerlendirme yapmıştır: (1) "Aslında arazileri su basması iyi oldu. Belki bir yıllık ürünümüz su altında kaldı, çürüdü gitti, ancak su kendisiyle beraber mil getirdi ve tarlalara bıraktı. Bu mil ertesi yıllar verimi arttırdı. Keşke kapak bir daha kopsada yeni mil gelse". Tarlası su altında kalmamış olanlar bir nevi üzülmüşler. (2) "Evet kapak kopunca bazı tarlalara mil gelmiş olabilir ama aslında çoğuna kum geldi. Su basması tam tersine verim düşüşüne neden oldu" (Hamitbey Bucağı Köylüleri).
11. Havzada sulamadan istifade eden köylülerin 'Sulama Birlikleri' ile problemleri olduğu tespit edilmiştir. Öncelikle vatandaşın her şeyi devletten beklediği sonucuna varılmıştır. Çünkü eskiden sulamayı DSİ'nin yaptığı ve köylünün pek para vermediği yada su borcunu zamanında ödemediği ifade edilmiştir. Oysa şimdi sulama tamamen 'Sulama Birlikleri'nce yapılıyor ve vatandaş su parasını belirlenen süre içerisinde ödemek zorunda kalmıştır. Ayrıca Sulama Birliklerinin, Belediyeler ve Köy Kanunu çerçevesinde İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet verdikleri ve dolayısıyla siyasi bir nitelik kazandıkları belirtilmiştir. Şu mülakat notu bu konuya ışık tutan bilgiler vermektedir:

Biz birliklerle yapılan sözleşmelerde, en az endüstri meslek lisesi motor bölümü mezunları çalıştırılacak diyoruz. Onlar, ilkokul terk veya ilkokul mezunu insanlar çalıştırıyorlar. Birlik başkan ve idari seçimlerinde siyaset aktif rol oynuyor. Bu birlikler böyle devam ederse dahada siyasileşecekler. Bu durum konuyu içinden çıkılmaz yapıyor. Siyasi tercihler için içine girince kayırmacılıklar oluyor. Onun için şimdi köylüye sorun, keşke sulama olmasaydı diyenler çıkacaktır. Ancak eskiden o taşkınları yaşamış olan yaşlı köylüler, her zaman sulamanın yapılmış olmasından memnun kalmışlardır. Ben bu yörenin çocuğuyum. Biz köye giderdik, Ceyhan taşardı ve köyde mahsur kalırdık. Okullar başlardı ve bir süre Ceyhan'a okula gelemezdik. Tabiki baraj çok iyi oldu ama birliklerin siyasileşmesi herkes için kötü olmuştur." (N.E., T.T. ve H.A.).

12. Miras yolu ile araziler zaman içinde bölünerek küçülmektedir. Bu bölünmeler, çocuk başına 10-20 dönüme kadar düştüğünde ve bu arazi miktarı yeni sahibinin geçimini sağlamaya yetmediği zaman daha çok şu iki sonuç yaşanmaktadır: (1) Kardeşler arazilerini bir kardeşe devrederek veya kiralararak, şehirlere -daha çok Adana'ya- göç etmekte ve oralarda kendilerine yeni bir yaşam kurmaktadır. (2) Küçülen ve geçim sağlamaya yetmeyen bu araziler satılmakta -ki genellikle o köyde büyük toprak sahibi olanlar bu toprakları satın almaktadırlar. Sonuç olarak miras yoluyla bölünen araziler, yeniden satın almalar yoluyla birleştirilmektedir. Diğer bir deyişle, doğal bir arazi toplulaşması süreci yaşanmaktadır.
13. Sulama öncesi ve sonrası arazi işleme biçiminde şu değişikliklerin olduğu tespit edilmiştir: Eskiden arazilerin susuz olduğu, en fazla bir ürünün; onunda çoğunlukla buğday olduğu ve traktör ile diğer tarımsal aletlerin kullanımının çok yaygın olmadığı ifade edilmiştir. Sulamadan sonra ise gelir artışı ile birlikte bu sistemin yerini tamamen modern tarım tekniklerine bıraktığı ve hemen hemen tüm ekip biçme işinin makinalarla yapıldığı; eskiden bir köyde bir-iki kişinin traktörü varken şimdi herkesin traktör ve diğer tarımsal araçlarının olduğu dile getirilmiştir. Bu durum zaman içerisinde 'daha az insan daha çok makina' biçiminde bir değişim yaratmıştır.
14. Barajın yapılmış olması konusu gündeme getirildiğinde ve barajın inşa edilmiş olmasının iyi mi yoksa kötü mü olduğu sorulduğunda, insanların barajdan etkilenme biçimlerine göre, dört değişik sonuç alınmıştır: Sulama bölgesinde olan ve sulamadan yararlanan köylülerin hepsi genel anlamda barajın yapılmış olmasından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Hele, baraj öncesi arazileri susuz olan köylüler düşüncelerini, "barajın yapılması iyi değil, çok çok iyi oldu. Eskiden geçimimizi sağlamak için biz başka yerlere ırgata, yevmiyeye giderken sulamadan sonra bizim köye ırgata geldiler" biçiminde dile getirmişlerdir. Diğer taraftan aynı köylüler, her ne kadar sulama ile birlikte dönüm başına aldıkları ürün ve dolayısıyla gelirlerinde önemli bir artış meydana gelmiş ise de, sulama sonrası karşılaştıkları *olumsuz durumların olduğunda* ifade etmişlerdir. Bu olumsuzlukların şunlar olduğu belirtilmiştir: "(i) Sulama sonrası, daha önce hiç bilmediğimiz bir sürü yeni böcek türleri ile tanıştık. Beyaz böcek(sinek)te çok büyük bir artış oldu. Bunlarla başa çıkmak için zirai mücadelede bulunmak zorunda kalıyoruz. Bu ise, ufak tefek zehirlenmeler bir yana, ürün maliyet fiyatlarını artırır oldu. (ii) Sulama ile birlikte, kanaletler vasıtasıyla yeni ot tohumları arazilerimize yayıldı. Daha önce hiç tanımadığımız bu ot türleri de ayrı bir zirai mücadele ve bazende işçi çalıştırmayı gerektirdi. Bu da maliyetleri artırdı. (iii) Birde sulama

geldiğinde, kimse bize sulamanın nasıl yapılacağını, hangi ürüne ne kadar su verileceğini tam olarak öğretmedi. Biz ne kadar çok sularsak o kadar iyi olur diye düşündük ve tarlaya gerektiğinden fazla su verdik. Bu da toprağın asıl verimli kısmının sulama suyuyla drenaj kanallarına akmasına yol açtı. Bir kaç sene içinde toprağın verimi gittikçe düşmeye başladı. Şimdi tecrübeyle hangi ürüne ne kadar sulamanın iyi olacağını öğrendik. Ancak ilk başlarda bunu bilmiyorduk” (Havza Köylüleri). Bu aşamada belirtilmesi gereken önemli, bir nokta, sulama ile birlikte köylerde, Tarım-Orman ve Köyişleri Bakanlığı Ceyhan-Aslantaş Çiftçi Eğitim Servisi tarafından, tüm havzada her biri 2-3 köyden sorumlu ziraat teknisyenlerinin (köylüler bu kişileri ‘formen’ adı ile anmaktadırlar) görevlendirilmiş ve üç yıl süre ile bu teknisyenlerin köylülere zirai mücadelede sulamaya kadar pek çok konuda yardımcı olmaya çalıştığıdır. Fakat yapılan mülakatlar sonucu bu formlardan bazılarının ziraat konusunda yeterli bilgi birikimine sahip olmadığı ve dolayısıyla bunu anlatan köylülerin, bu kişilerin önerileri yerine kendi doğrularını uyguladıkları ve sonuç olarak yukarıda bahsedilen olumsuzluğun yaşandığı tespit edilmiştir.

Özellikle baraj öncesi arazilerini Ceyhan Nehri’nden veya çakma usulü ile sulayan bir ikinci grup, daha önce bedava sulama yaparken şimdi sulama için para ödemek zorunda kaldıkları için memnun olmadıklarını; ancak arazileri nehir kenarında olduğu ve her yıl taşkınlarla su altında kaldığı ve baraj inşaatıyla taşkından kurtuldukları için de, aynı zamanda, memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Kısacası, köylü barajdan gelmiş olan yarar için memnun, baraj sonrası kendisine gelen külfetler için de memnun değildir denebilir. Tamamen çıkar odaklı değerlendirmeler söz konusu olmuştur. Bu köylülere, bir bütün olarak değerlendirme yapmaları istendiğinde barajın inşa edilmiş olmasının daha iyi olduğu doğrultusunda bir yargı ortaya konmuştur.

Üç ve dördüncü gruplar ise evleri ve/veya arazileri baraj rezervuar alanında kalmış olan köylülerden oluşmaktadır. Üçüncü grubu, özellikle verimli ve büyük toprak sahibi iken arazileri su altında kalan ve sadece kamulaştırma bedellerini alıp başlarının çarelerine bakmak zorunda kalmış ve bu paraları nasıl değerlendireceği konusunda bilgi sahibi olmadığı veya bilgilendirilmediği için de paralarını sağlıklı bir şekilde değerlendirememiş ve sonuç itibarı ile baraj öncesi ekonomik durumuna oranla daha kötü duruma düşmüş olan köylüler oluşturmaktadır. Bu köylüler, barajın kendilerine zarardan başka hiç bir şey getirmediyi ve yaşamlarını alt üst ettiğini söylemiş ve düşüncelerini “keşke kurulmamış olsaydı” biçiminde ifade etmişlerdir. Dördüncü grubu ise arazisi veya evi

rezervuar alanında kalıp ta devlet tarafından tarımsal iskana tabi olanlar oluşturmaktadır. Bu kişiler, -Düziçi grubu hariç- eski köylerinde yeteri kadar toprakları olmadığını ve dolayısıyla başkalarının arazilerinde yevmiye ile çalıştıklarını ve bütün aile fertlerinin ‘Huğ’ diye anılan, üzeri sazlarla kaplanmış tek oda toprak evlerde oturduklarını; şimdi ise devletin kendilerine betonarme evler yapıp verdiğini, ayrıca hane başına 18 dönüm sulu arazi ile birer süt ineği verdiğini ve dolayısıyla barajın inşa edilmiş olması sonucu kendilerine sunulmuş olan yeni yaşamlarının öncekine oranla çok çok daha iyi olduğu biçiminde açıklamalarda bulunmuşlardır.

15. Yine, daha önce susuz arazi işleyen köylerde baraj faaliyete geçtikten sonra özellikle incir ağaçlarının ürün vermez olduğu, daha doğrusu barajdan kaynaklanan nemden dolayı ürünlerin tam olgunlaşmadan çürüdükları tespit edilmiştir. Örneğin, İmran (Ceyhan) Köyü’nde barajdan önce sandıklarla (günde 50-60 kg) incir ova köylerine götürülüp satılırken, barajdan sonra bu durumun sona erdiği, yenecek incirin bile yetişmediği belirtilmiştir. Bununla birlikte, baraj öncesinde görülen aşırı sıcakların yerini, nem oranı daha yüksek ılıman bir iklimin aldığı, eski soğukların artık yaşanmıyor olduğu ifade edilmiştir.
16. Mülakatların yapıldığı ve sulamadan yararlanan tüm köylüler, sulama ile birlikte modern tarıma geçtiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, şimdi baraj kuruluyor olsaydı ne tür bir tepkileri olacağı sorulduğunda hepsi istisnasız, “baraj yapımını destekler ve projenin hayata geçirilmesi için elimden geleni yapardım” biçiminde özetlenebilecek bir düşünce ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte, arazilerinin bir kısmı sulama olanağına sahip olmayan köylerde köylüler, “proje yeni hayata geçiriliyor olsaydı, kanaletlerin daha yukarıdan gitmesi için çalışırdık” demişlerdir. Bunun nedeni, daha fazla arazinin sulanabilir duruma getirilmesini sağlamaktır. Buna karşılık, arazi ve evleri su altında kalmış olan köylülerle yapılan mülakatlarda, özellikle çok ve verimli arazileri su altında kalmış ve aldıkları kamulaştırma bedellerini sağlıklı bir biçimde değerlendirememiş olan köylülerle, kentsel iskana tabi tutulmuş olan köylüler, ‘baraj şimdi yapılıyor olsaydı ne yapardınız?’ sorusuna şu yanıtları vermişlerdir: “Elimde çift, bıçak ne bulduysam alır, görevlilere karşı koyardım. Ya ben öldürdüm ya onları öldürdüm. Çünkü toprak hakkımızı vermediler. Önce, vergi gelecek toprağımızın bedeli ne kadar dediler. Biz vergi korkusundan bedeli az gösterdik. Sonrada, buraya baraj kurulacak, söylediğiniz fiyattan toprağımızı kamulaştırıyoruz dediler. Anlayacağınız oyuna getirildik. Şimdi olsaydı, topraklarımızı bu kadar kolay elimizden alamazlardı” (Düziçi, M.İ.). “Arazilerimizi elimizden alırken size hane-

deki fert başına 8 dönüm arazi vereceğiz dediler, buraya getirdikten sonra tüm aileye 18 dönüm arazi verdiler. Şimdi bu koca bir aileyi nasıl geçindirecek? Şimdi olsaydı, onlara asla inanmazdım. Arazinin tapusunu almadan kendi toprağını vermezdim” (Atizi, İ.K.). Yapılan bilgi kontrolleri, vergi, kişi başına 8 dönüm arazi, tarımsal iskan sözü –Düziçi’ne yerleştirilenlere- konularında köylülerin verdikleri bilgilerin doğru olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, verilen sözlerin tam olarak tutulmadığı ve bazı vatandaşların mağdur edildiklerini söylemek olanaklıdır.

17. Proje başlangıcında sistemli bir sulama yoktu ve çiftçiler küçük traktörlerle tarlalarını işleyebiliyorlardı. Sulamayla birlikte çapa, derin sürüm, mizberle ekim, gübre makinası, lister çapa gibi iş ve aletler devreye girmiş ve yetersiz kalan küçük traktörler yerlerini daha yüksek iş kapasiteli traktörlere bırakmıştır. Ayrıca, sulamadan önce hiç kullanılmayan patlatma (Sub-soiler) aleti en fazla kullanılan alet olmuştur.
18. Baraj öncesi yörede kuru tarım tekniği uygulanıyordu. Baraj sonrası sulu tarım tekniğine geçildi. Sulama biçiminde de değişimler oldu. Karık usulü sulamadan azar azar yağmurlama, damlama usulü sulamaya geçilmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte sulamadan sonra yörede seracılık önemli ölçüde gelişme kaydetmiştir: “Sulama ile birlikte köylüler İskenderun, Mersin ve Antalya’dan seracılık öğrendi ve bazı köylerde seracılık gelişti. Salatalık, biber, patlıcan yetiştirilmeye başlandı. Tabi bu arada arazi çok değer kazandı. Örneğin, sulamadan önce dönüm bin lira ise sulamadan sonra 50 bin lira oldu”. (A. Al. A.L.T.Ö.A.).
19. Coğrafi olarak kamulaştırma planının hazırlanmasında kadaströ bilgileri kullanılmıştır. Bu alandaki mülkiyet bilgileri/kayıtlarının araştırılması ile yeniden yerleştirmeye tabi olacak nüfusun kaydedilme süreci başlamıştır. Daha sonraki aşamada etkilenecek aileler baraj yapımı konusunda bilgilendirilmiştir. Toprak ve taşınmaz değerleri; (i) mülkiyet sahiplerinin bireysel bildirim ve/veya (ii) Değerlendirme Komisyonu’nun değerlendirmeleri ile belirlenmiştir. Çalışmanın bu aşamasında görüldüğü yer değiştirmiş kişiler kendilerine değer sorulduğunda, mülklerini gerçek pazar değerinin altında bir değerden gösterdiklerini belirtmiştir.
20. Somut veri eksikliğinden dolayı, arazi sahipliği ile ilgili son ve kesin durumu ortaya koymak olanaklı değildir. Bununla birlikte, yapılan gözlem ve mülakatlar ile diğer gayri-resmi kişi ve kaynaklardan elde edilen veriler değerlendirildiğinde, arazi sahipliği konusunda çok önemli değişikliklerin olmadığı tespit edilmiştir. Yörede, arazi toplulaştırması çalışmaları uygulanmamış, arazi dağılımı dengesi düzeltilmemiş, aksine mevcut araziler, miras yolu ile zaman zaman bölünerek küçülmüşlerdir.

21. Yaşamları tamamen nehir yatağına ve/veya nehir yatağındaki küçük topraklara bağlı olan gruplara rastlanmamıştır.
22. Eski kuşak ile yeni kuşak arasında sıla özlemi konusunda önemli bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, çocukluk ve gençlik yıllarını baraj bölgesinde geçirmiş olanlar geçmişlerine özlem duyarken, çocukları, yeni yerleşimlerinde kalmayı tercih edeceklerini belirtmiştir.

Sonuç olarak, barajların genel anlamda olumlu etkilerinin olumsuz etkilerinden daha fazla olduğunu söylemek olanaklıdır. Ancak, ilgili kişi ve kuruluşların, proje sonrası meydana gelebilecek değişikliklere, örneğin yeni tarımsal teknik ve teknolojilere, pazar değişikliklerine, yeni ürünler ve işgücü durumu ile yerlerinden edilenlerin iskan edilecekleri yeni yerlere uyumu vb., gibi konularda hazırlama, uyum ve eğitim programlarının uzman kişilerce yürütülmesi bir gereklilikten öte zorunluluk arz etmektedir. Aksi takdirde meydana gelen pozitif kaynaklar yerinde ve zamanında bilinçli bir şekilde kullanılmayacağı için verimlilik düşecek ve beklenen sonuçlar elde edilmeyecektir.

SUMMARY

The main aim of this study is to investigate the social effects of Ceyhan-Aslantaş Dam Project on the people who were/are in the Dam basin. On this basis, it is mostly focused on expropriation, resettlement, and the effects on employment, income, irrigation, demographic changes, migration, health, women and heritage. To reach the aim, the researcher spent one-month time in the region. It is paid attention that all stakeholders should be represented accordingly in the sample. The snowball technique was used to identify the sample, which consisted of 101 people. Semi-structured interview and focus group study were used in order to collect the data needed. Collected data were classified according to the sub-subjects and analysed. It is founded that the positive effects and impacts of the project are much more than the negative ones. For example, income per capita and amount of crops per da sharply increased after irrigation. This led to an improvement in the social life conditions of the people in the region. It made farmers able to have recent agricultural instruments. The level of education increased and almost everybody in the region are literate. The social status of women changed in a more equal way to men. Women get the same amount of heritage as their brothers get. However, in particular, the people who were displaced are negatively affected by the project. Their houses were not given on time as promised. They suffered a lot till they got their new houses. Most of them

lost their lands and they are now daily workers. They are very regret that they said yes for the implementation of the project.

Dipnotlar

1. **Tapusunu Almadan Önce Ölen Hak Sahibi Kocanın Eşi Olayı (Düziçi):** Arazisi ve diğer tüm malları baraj rezervuar alanında kalan ve yeniden iskan talebinde bulunan ve talebi Köy Hizmetlerince yerinde görülüp hak sahipliği onaylanan, Çerçioğlu Köyü'nden, Musa oğlu Mustafa Gümüş, evler tam olarak bitmeden ve tapuları alınmadan önce vefat eder. Ancak İskan Kanunu (2510 sayılı Kanun'un 16.cı maddesi)'na göre evin tapusu ancak aile reisi olan kocaya, eğer koca öldü ise ve evlenmemiş çocuğu var ise karısına verilebilmektedir. Tapu verilme aşamasına gelindiğinde Köy Hizmetleri, koca öldüğü ve çocuklarının da evli olması nedeniyle kadının hak sahipliğini yitirdiğini ve kendisine tapu verilemeyeceğini söyler. Bunun üzerine mağdur olan kadının evli olan oğlu İsak Gümüş devreye girer ve sorunun çözülmesi için Köy Hizmetleri ile ilişkiye geçer. Köy Hizmetleri görevlilerinden bazıları gayri resmi olarak İsak Gümüş'e şöyle bir yol önerirler: 'Sen git karından boşan; o zaman yasal olarak evlenmemiş çocuk olacağın için annen hak sahipliğini kazanır ve tapusunuda alır. Daha sonra sen karınla tekrar nikahlanırsın'. Bunu kabul etmeyen İsak Gümüş, annesinin vekaletini alarak mahkemede dava açar. Dava henüz sonuçlanmamış olup Ağustos 1999 tarihi itibarı ile Daniştay'da bulunmaktadır.
2. **Anıtkabir Olayı:** Kamulaştırma işlemlerinin yapıldığı 1973 yılında, mal müdürlüğü, bir vatandaşın kendisine ait olduğunu ileri sürdüğü bir arazinin hazineye ait olduğunu iddia ederek, bu kişiye, ilgili arazi için tahakuk eden kamulaştırma bedelinin ödenmemesini ister. Bu durumda DSİ, ödemeyi durdurur ve vatandaşın, mal sahibi olduğunu mahkeme kararı ile ispat etmesini ve kendisine ancak o zaman ödeme yapılabileceğini söyler. Mahkeme süreci yaklaşık 10 yıl sürer ve vatandaş davayı kazanır. İlgili kararı alarak, kendi kamulaştırma bedelini almak üzere 1983 yılında tekrar DSİ'ne başvurur. Ancak DSİ, kendisine 1973 yılında belirlenmiş ve 1 000 TL olan bedelin ödenebileceğini söyler. Aslında bu değer 1973 yılı değerlerine göre oldukça önemli bir miktardır. Fakat ülkedeki kronik enflasyon dolayısıyla 10 yıl içinde değer olarak erimiş ve 1983 yılı rakamlarına göre bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü, Kamulaştırma Yasası, bu tür paralara her hangi bir faiz işlemlerini ön görmediği gibi, bu bedelin günün koşullarına göre yeniden belirlenmesine de yasal olarak izin vermiyor(du). Bu nedenle DSİ, ilgili kişiye, ancak 1 000 TL ödeme önerir. Kişi, haksızlığa uğradığını düşünerek hayal kırıklığı yaşar ve bu öneriyi red eder. Hatta ilgili DSİ görevlilerinin kendisine şaka yaptıklarını düşünür. Durumun ciddi olduğunu görünce, yasal birimlere sözlü olarak başvurur ve sorununu anlatır. Ancak tüm yetkililer kendisine, bunun yasal bir zorunluluk olduğunu ve yapılacak her hangi bir şey olmadığını belirtirler. Bu girişimlerinden bir sonuç alamayan vatandaş, başkent Ankara'ya gelir ve doğru Anıtkabir'e gider. Aşağıda metni verilen bir dilekçeyi Anıtkabir'in duvarına asar:

Atam, senin çocuklarını sana şikayet ediyorum. Ben, arazisi Aslantaş Barajı altında kalmış, mağdur edilmiş bir evladınım. Önce arazimi kamulaştırdılar. Bedelini alacakken bu parayı veremeyiz, arazi senin değil dediler. 10 yıl mahkemelerde sıldırıldıktan sonra arazinin bana ait olduğuna karar verildi. Bu kararla DSİ'ye gidip paramı istedim. DSİ bana ancak, 1973 yılında belirlenmiş miktar olan 1 000 TL'ni ödeyebileceğini söyledi. Biliyorsun, bu miktar o zaman için iyi bir paraydı, fakat şimdi bir dolmuş parası kadar bile kıymeti kalmadı. Paramın şimdiki değer üzerinden ödenmesini talep ettim. Ancak kanunen bu mümkün değil dediler ve kamulaştırma tarihinde, 1973 yılında belirlenen, bedel olan 1 000 TL'ndan fazla bir ödeme yapamayacaklarını söylediler. Çalmadığım kapı kalmadı. Hiç bir sonuç alamadım. Senden başka başvuracak kimsen yok. Durumu bilgilerine arz ediyorum ve çocuklarınızı sana şikayet ediyorum. Saygılarımla.

Söz konusu kişi, dilekçesini duvara asınca, Anıtkabir koruma görevini yürüten jandarmalar tarafından tutuklanır ve Anıtkabir Koruma Komutanlığı'na götürülür. Komutan, dilekçeyi okur, şahsı inceler ve iyiniyetli bir vatandaş olduğunu düşünerek serbest bırakır. Ancak komutan, dilekçede ele alınan konunun devleti ilgilendirdiğini düşünüp, dilekçeyi resmi yoldan Cumhurbaşkanlığı makamına gönderir. Cumhurbaşkanlığı ofisi, dilekçeyi işleme koyar ve gereğinin yapılması için Başbakanlık makamına gönderir. Başbakanlık ta gerekenin yapılması amacı ile dilekçeyi Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na, bakanlık ta DSİ Genel Müdürlüğü'ne gönderir. DSİ yetkilileri, dilekçe sahibini çağırır ve ilk başta söylediklerini kendisine söyler ve yasal olarak 1 000 TL ödemekten başka bir şey yapamayacaklarını belirtirler. Hak sahibi, günün koşullarına göre bir kıymeti kalmamış olan bu parayı almayı red eder ve çekip yoluna gider. Diğer bir deyişle, hak etmiş olmasına rağmen arazisi için herhangi bir kamulaştırma bedeli al(a)mamıştır. Bu konuda tamamen mağdur edilmiştir.

KAYNAKÇA

- DBR (Aslantaş Barajı Durum Belirleme Raporu) 1973, Ankara.
- DİE (1999) Adana İli Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Yayın No: 2112, Ankara.
- DOĞUŞ İnşaat Grubu Tanıtım Kitabı (1992) İstanbul: Aksoy Matbaacılık.
- ERKAN, O. (1980) A Study on Socio-economic Aspects of Farm Workers in Adana Province. Cukurova University, Department of Agricultural Economics, Adana.
- GÖKÇE, Birsen (2003) "Bir Bölgesel/Kırsal Kalkınma Örneği Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi Çerçevesinde Birecik Baraj Yöresi Sürdürülebilir Kalkınma Deneyimi", Bölgesel Kalkınma Projesi Semineri, 27-28 Kasım 2000, ODTÜ/KAPKA (Kamu Politikaları ve Kentsel Araştırma Merkezi) Yayını, ODTÜ. (Yayın aşamasında).
- IECO (1996) Lower Ceyhan Development Report on Technical and Economic Feasibility: Ceyhan-Aslantaş Project, Ankara.
- KORAL, A. I. ve A. ALTUN (1998) Türkiye'de Tarımsal Ürün Maliyetleri ve Üretim Girdileri, KHGM Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Dairesi, Ankara.
- PAD Kapanış Raporu (1974-1983) Şubat 1984, Ceyhan.
- SOSYOLOJİ DERNEĞİ (1994) Baraj Gül Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleşim Sorunları: Güneydoğu Anadolu Örneği. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- TARIM-ORMAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI Ceyhan Aslantaş Çiftçi Eğitim Servisi Proje Liderliği Kapanış Raporu (1974-1983) Şubat 1984, Ceyhan.

İSTANBUL'DA BİR ALMAN PROFESÖR: GERHARD KESSLER

Nilgün ÇELEBİ*

Sezgin KIZILÇELİK**

"ne scire, quid antequam naus sis, accideri id est semper esse puerum"

CICERO

ÖZ

1930 yılının başlarında Almanya'da bazı akademisyenler liberal, bazıları sosyal demokrat, bazıları musevi oldukları için işlerinden çıkarılmaktaydı. Türkiye'de ise Mustafa Kemal ve arkadaşları İstanbul'a kurmayı planladıkları üniversite için akademisyenler aramaktaydılar. Makalede önce genel olarak Alman profesörlerin Türkiye'ye gelişleri, sonra da özel olarak Profesör Gerhard Kessler'in Türkiye'deki sosyoloji öğretimi üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Alman Profesörler, Türkiye'de Sosyoloji, Sosyoloji Tarihi, İltica, Sürgün.

ABSTRACT

During the early 1930's, while national socialism in Germany sought mass support, in Turkey Mustafa Kemal and his friends were trying to implement the institutions of republican regime. Academics in Germany were being dismissed from their posts; some for being liberal, others for being social democrat and still others for being Jewish. This article first discusses the arrival of German professors to Turkey and then the impact of Professor Gerhard Kessler on sociological thinking in Turkey.

Key words: German Professors, Sociology in Turkey, History of Sociology, Exile, Refugee.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF, Sosyoloji Bölümü

** Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

*** "Doğumundan önce neler olduğunu bilmemek, daima çocuk kalmak demektir." (Hirsch, 2000: 95)